

Forord

Med tidlig innsats i skolen, motiverende pedagogikk og ved å ta i bruk velferdsteknologi, vil alle med lese- og skrivevansker kunne tilegne seg kunnskap som gjør at de kan delta i utdanning og arbeidsliv og være aktive i samfunnet.

Læring skjer best når den knyttes til elevens interesse. Når det gjelder voksnes læring legger vi livserfaring til interesser. Det er nemlig ikke bare barn og unge som sliter med lese- og skrivevansker. 10–15 prosent av den voksne befolkningen i de nordiske landene leser så dårlig at de har problemer med å fungere tilfredsstillende i dagens arbeidsliv og hverdagsliv. Nettopp dette kan være en medvirkende årsak til at mange unge faller ut av skolen og voksne fra arbeidslivet. Dette er bakteppe for at Nordens Velfærdscenter setter fokus på lese- og skrivevansker.

Faktadelen i dette heftet bygger på et manussamarbeid fra fagfolk som arbeider med lese- og skrivevansker i de nordiske landene. Det er en videreføring av et nordisk samarbeid fra 1996 i NILS-prosjektet (Nordisk informasjon for lesing og skiving) som resulterte i en DVD om temaet. Faktadelen her er nok et eksempel på nordisk samarbeid i praksis på feltet lese- og skrivevansker – og sikkert ikke det siste. Et nordisk nettverk på dette området kan være mulig hvis det er interesse for det i alle landene.

Selv om arbeidslivet, skole- og utdanningssystemene og mulighetene for bistand er forskjellige fra land til land, er menneskenes opplevelse av vanskene ganske like og løsninger som er vellykket i ett land, er oftest like fruktbar i de andre. Se anbefalingene våre på de neste sidene – og god lesning gjennom hele heftet!

Tone Mørk
Direktør Nordens Velfærdscenter
*Generalsekretær Nordiska Hand-
ikappolitiska Rådet*

Utgitt av
Nordens Velfærdscenter
www.nordicwelfare.org
Juni 2011

Ansvarlig redaktør og utgiver:
Direktør Tone Mørk

Redaktør: Gerd Vidje

Redaksjon:
Gerd Vidje
Helena Lagercrantz
Lasse Winther Wehner
Magnus Gudnason
Martina Lybeck
Nina Karlsson
Nino Simic

ISBN: 978-87-7919-054-2

Opplag: 1000

Forsidefoto:
Klaus Lasvill-Mortensen
Grafisk design: Aase Bie
Trykk: EO Grafiska AB

Nordens Velfærdscenter
Sverige
Box 22028
104 22 Stockholm
Sverige
Besøksadress:
Hantverkargatan 29
Tel: +46 8 545 536 00
info@nordicwelfare.org

Nordens Velfærdscenter
Finland
Annegatan 29 A 23
FIN-00100 Helsingfors
Finland
Tel: +358 9 694 8082
nvcfi@nordicwelfare.org

Nordens Velfærdscenter
Danmark
Slotsgade 8
DK-9330 Dronninglund
Danmark
Tel: +45 96 47 16 00
nvcdk@nordicwelfare.org

Temaheftet finnes også
inlest i DAISY-format på
www.nordicwelfare.org

1	NVC anbefaler	
	Nordens Velfärdscenter anbefaler	4
2	Fakta	
	Å være inkludert	7
	Universelle løsninger	8
	Internasjonale leseundersøkelser	10
	Et redskap for inkluderende arbeidsliv	12
	Velferdsteknologiske muligheter	14
	Nasjonale tiltak på teknologiområdet	17
3	Fra virkeligheten	
	Högsta betyg i svenska	23
	Du kan bare øve dig!	26
	Lese- og skrivevansker blant unge er utbredt i hele Norden	29
	Rammer et stort behov	30
	Computeren som waveboard	32
	Låt talangerna komma till tals	36
	En kille med kämparglöd	38
	En IT-rygsæk er god ballast	40
	Ett helt batteri med möjliga åtgärder	42
	Overhyppighet av lese- og skrivevansker ved nedsatt arbeidsevne	44
4	Politikk	
	En potensiell statsminister med dysleksi	47
	PC er bærebjelken i tilpasset opplæring	50
	Läs- och skrivsvårigheter får inte hamna i skymundan	52
5	Forskning og framtidens kunnskapsbehov	
	En tilgjengelig arbeidsplass for alle	55
	En tilgjengelig utdanning for alle	57
	Stimulerande språkmiljø kan besegra generna	58
	Inkluderende læsning – at læse med ørerne	60
	Olika verktyg för olika behov	64
6	Internasjonalt blick	
	Kunskap finns men viljan saknas	66
7	Tips	
	Litteratur og lenker	68
8	Samantekt, summary, tiivistelmä	
	Sammendrag på islandsk, engelsk og finsk	70

Nordens Välfärdscenter

DEMOKRATI OG INKLUDERING I SAMFUNN OG SKOLE

Sverige og Danmark har ratifisert FN-konvensjonen om rettigheter for mennesker med nedsatt funksjons-
evne. De andre nordiske landene er i prosessen hvor målet er å ratifisere. NVCs holdning er at funksjonsnedsettelse oppstår når omgivelsene ikke er tilpasset borgernes forutsetninger. Vi kan ikke stilltiende være vitne til at så mange som en til to millioner borgere i de nordiske landene diskrimineres fordi de har problemer med å lese og skrive. Det handler om noe så fundamentalt som å kunne ta i bruk sine demokratiske rettigheter som samfunnsborgere. Fra å delta i valg til å være med i klubber, på foreldremøter og delta i debatter – og ikke minst ha kontakt med offentlige myndigheter og virksomheter på internett. Å gjøre tekstsamfunnet tilgjengelig for alle, er helt nødvendig. Kan det ikke gjøres med universelle løsninger, må det gjøres individuelt med kompenserende hjelpemidler.

Vi anbefaler

- at all offentlig informasjon, trykt eller på internett gjøres tilgjengelig med syntetisk tale
- at manglende tilgjengelig informasjon betraktes som diskriminering og er i strid med FN-konvensjonen

I skolen må det legges til rette for at alle får samme sjanse til å lykkes. I Danmark var det tidligere motstand mot å likestille lesing og skrivning med IKT-støtte med å lese og skrive med penn og papir. Juks, ble det hevdet. Denne holdningen som fortsatt finnes i Norden, er NVC helt uenig i. Det handler om likeverd.

Vi anbefaler

- at det å lese tekst med ørene er likeverdig med å lese med øynene
- å ikke legge til rette for dette i skolen betraktes som diskriminering og er i strid med FN-konvensjonen

VELFERDSTEKNOLOGI OG UNIVERSELLE LØSNINGER

Det finnes mange IKT-hjelpemidler, også kalt velferdsteknologiske hjelpemidler, som kan støtte personer som har lese- og skrivevansker. Utviklingen innen velferdsteknologi har nærmest eksplodert de siste årene, og bruk av teknologien vil kunne revolusjonere hverdagen for mange. Historiene fra virkeligheten og diskusjonene på internett viser at mange med lese- og skrivevansker ikke har nok informasjon om hvilke hjelpemidler som finnes, de vet ikke hvor de får tak i dem og får derfor heller ikke prøvd dem ut i praksis.

Det har Sverige gjort noe med ved å opprette de såkalte skole-database. Målsettingen er at det pedagogiske personalet skal utvikle arbeidsmetoder og kompetanse som gir elevene bedre muligheter for å nå målene i skolen. Personalet skal få støtte i valget av og opplæring i ulike verktøy, og det legges til rette for utlån av det utvalgte og tilpassede utstyret.

Berit Engberg, skriver i faktadelen (side 18) at elever lærer på forskjellige måter og kan trenge alternative verktøy i korte eller lengre perioder i læringsprosessen. Disse alternative verktøyene er en forutsetning for at en del elever skal klare å nå målene i skolen og må derfor – helt fra første klasse – være med i skolens IT-satsing.

I Danmark har IT-ryggsekken som består av digitalt tilgjengelig

anbefaler

undervisningsmaterieell til blant annet unge med lese- og skrivevansker, slått an (se side 40 og 60).

Vi anbefaler

- at myndighetene i de andre nordiske landene «ser til» skoledatateket i Sverige og IT-ryggsekken i Danmark og vurderer liknende ordninger for å spre kunnskap og bruk av velferdsteknologi

Dysleksi Norge skriver at PC er bærebjelken i innlæringsarbeidet (se side 50). I første klasse på skolen kan PC-lesing få alle barn til å delta i klassen. Det vil motvirke at noen barn føler seg utenfor og opplever følelsen av nederlag. NVC er enig med Dysleksi Norge i dette.

Vi anbefaler

- at tidlig innsats, bruk av PC og aktuell programvare får topp prioritet

En løsning som fører til målet, et hensiktsmessig verktøy som gjør at elevene tilegner seg kunnskap øker i neste omgang motivasjon og selvstendighet og hindrer at ungdom faller ut av skolen og senere får problemer med å komme inn i arbeidslivet.

Økt kunnskap vil bidra til holdningsendring og alminneliggjøring av lese- og skrivevansker. I dag fokuserer de nasjonale tiltakene på den enkelte person med nedsatt funksjonsevne og på kompensering med hjelpemidler og tilrettelagt materieell og undervisning.

I forlengelse av intensjonene i FN-konvensjonen og den teknologiske, strukturelle, politiske og økonomiske utviklingen i de

nordiske landene må vi forvente langt større oppmerksomhet rettet mot gjennomføring av tilgjengelige og universelle løsninger.

Vi anbefaler

- ta i bruk universelle løsninger framfor individuelle tilpasninger når det er mulig.
Det vil være en vinn-vinn situasjon for både samfunn, skole og den enkelte.

ET INKLUDERENDE ARBEIDSLIV

I Norge viser undersøkelser at det er overhyppighet av lese- og skrivevansker hos personer som har nedsatt arbeidsevne.

For å motvirke at voksne faller ut av arbeidslivet som følge av lese- og skrivevansker opprettet Kunnskapsdepartementet i Norge Program for basiskompetanse i arbeidslivet (BKA), se side 12. Det innebærer at bedriftene kan gå sammen med en kursarrangør og få midler til å kurse ansatte i lesing, skriving, regning og data. Praktisnær opplæring bidrar til at voksne som må styrke sine basisferdigheter, møtes på voksnes premisser. Hva vil den enkelte arbeide med, hva motiverer den enkelte til å ta fatt og ikke minst til å fullføre kurs?

Vi anbefaler

- at de nordiske landene skaffer seg mer kunnskap om sammenhengen mellom lese- og skrivevansker og frafall i arbeidslivet, at de utvikler strategier for å gjøre noe med problemet og prioriterer å sette i verk nødvendige tiltak.
- at de nordiske landene «ser til» Norge og vurderer liknende ordninger for å få ned frafallet i arbeidslivet

1 NVC anbefaler

2 Fakta

3 Fra virkeligheten

4 Politikk

5 Fra forskning

6 Internasjonalt blikk

7 Tips

8 Samantekt Summary Tiivistelmä

Fakta

Det er vanlig å snakke om lese- og skrivevansker når en person ikke lærer seg å lese og skrive i forbindelse med opplæring, og/eller dersom utviklingen går sent og/eller stagnerer.

- Vanskene kan vise seg i forbindelse med bokstavlæring, ved at det er vanskelig å lære bokstavene, skille dem fra hverandre, huske bokstavnavn og bokstavlyder eller forme bokstavene.
- I selve leseatferden kan symptomer på vansker være at personen strever med å lese isolerte ord, leser mye feil, gjetter, leser svært sent, leser monotont og teknisk og/eller har vansker med å forstå både ord, setninger, budskap og sammenhenger i teksten.
- Symptomene kommer spesielt til syne ved lesing av ukjente tekster.
- Symptomer på skrivevansker kan gå mer på vansker med at personen strever med å skrive enkeltord og skriver mye feil (forenkler, utelater bokstaver, stokker om bokstaver).
- Det er også symptomatisk at personen skriver sent, utydelig (ofte uleselig) og kortfattet.

Kilde: Lesesenteret www.lesesenteret.no

Å være inkludert

Vi lever i et samfunn der informasjon via tekst stadig oftere overtar for personlig kontakt. Telefonsamtalen blir erstattet av sms, e-post, sosiale medier som Facebook og Twitter eller annen digital eller internettbasert kommunikasjon. Bruk av PC og nettsøking er læringsmål i skolen. Offentlig informasjon finner du raskere på internett, logistikk og rapportering foregår på data.

Selv i såkalte manuelle yrker kreves det lese- og skrivekompetanse og digitale ferdigheter for å betjene dataskjermer som ofte er knyttet til produksjonen.

Uten å beherske basisferdigheter i lesing, skriving, regning og data, er faren stor for å falle ut av både

skole, utdanning og arbeidsliv. Å ha samfunnsborgere som leser funksjonelt, øker sannsynligheten for engasjement i politiske spørsmål og foreningsliv, noe som er vesentlig for å opprettholde demokratiet.

Selv om de nordiske landene

1 NVC anbefaler

2 Fakta

3 Fra virkeligheten

4 Politikk

5 Fra forskning

6 Internasjonalt blikk

7 Tips

8 Samantekt
Summary
Tiivistelmä

TEKST:

Denne faktadelen bygger på manus av Erik Arendal (HMI, Danmark), Eva Teigstad (NAV NONITE, Norge), Kari H. A. Letrud (Vox, Norge) og Berit Engberg (SPSM, Sverige). Innspill til faktadelen og til heftet for øvrig skjedde på en workshop i NVC hvor også Krister Åslin (Arbetsformedlingen, Stockholm) og Sigrún Jóhannsdóttir (TMF, Island) var til stede. Stor takk til alle!

skårer høyt i leseundersøkelser, anslås det at 10–15 prosent av den nordiske befolkningen ikke har gode nok funksjonelle leseferdigheter til å kunne fungere tilfredsstillende i forhold til dagens – og den nærmeste fremtidens lesekrav. Utfordringene, som er ganske like i alle de nordiske landene, handler om å gjøre tekstsamfunnet tilgjengelig for alle. Vi kommer langt ved å ta i bruk universelle IKT-løsninger som gjør at de fleste får tilgang til den informasjonen de trenger. For enkelte kan det likevel være nødvendig med spesialtilpassing

og individuell støtte for at de skal kunne lese det trykte ord.

Voksne som ikke har funksjonelle basisferdigheter, kan gå på kurs. Den voksnes motivasjon for å delta på og gjennomføre slike kurs, vil henge sammen med om den enkelte mener at egne behov blir imøtekommet. Det er en forutsetning at kursene har et voksenpedagogisk perspektiv. For andre vil det imidlertid være en bedre løsning å lære å bruke de digitale verktøyene som finnes, slik at de kan få opplest tekst og nyttiggjøre seg IKT og annen eksisterende velferdsteknologi.

Universelle løsninger

Med FN-konvensjonen om rettigheter for mennesker med nedsatt funksjonsevne, som er under ratifisering i de nordiske landene (se faktaboks), styres fokus i sterk grad mot likeverdig deltakelse for alle til utdanning, arbeid og samfunnsliv. For mennesker med lese- og skrivevansker betyr det at omgivelsene får ansvar for å skape vilkårene for deltakelsen, på tross av vanskene. Med bruk av IT-støtte og andre teknologiske løsninger vil lese- og skrivekompetansen bli vesentlig bedre, og deltakelsen og mulighetene for å inkluderes i skole, arbeidsliv og samfunnsliv vil øke betraktelig.

I dag fokuserer de nasjonale tiltakene på den enkelte person med nedsatt funksjonsevne og på kompensering med hjelpemidler og tilrettelagt materiell og undervisning. I forlengelse av intensjonene i FN-konvensjonen og den teknologiske, strukturelle, politiske og økonomiske utviklingen i de nordiske landene må vi forvente

langt større oppmerksomhet rettet mot gjennomføring av tilgjengelighet og universelle løsninger.

En allmenn utbredelse av syntetisk tale på de nordiske språkene på alle relevante teknologiske plattformer, vil revolusjonere situasjonen for personer med lese- og skrivevansker. En generell mulighet for opplæring vil gi tilgjengelighet til både utdanning og arbeid. Samtidig vil den alminnelige utbredelse føre til mindre stigmatisering av dem som er avhengig av opplæring.

Et annet og helt avgjørende innsatsområde er tilgjengelighet til tekst. Etter hvert blir stadig flere bøker og tekster i både utdanning og arbeid digitalt tilgjengelige. Likevel er det viktig at samfunnet bevisst støtter og krever denne tilgjengeligheten. Først når alle bøker og materiell til utdanning, manualer, arbeidsbeskrivelser, skjermbaserte arbeidsdata-maskiner osv. er digitalt tilgjengelige for opplæring, vil

FN-konventionen

FN-konvensjonen om rettigheter for mennesker med nedsatt funksjonsevne

Konvensjonen ble vedtatt av FNs generalforsamling i 2006. I prinsippet fører den problemene som mennesker med nedsatt funksjonsevne har fra å være et helse og/eller sosialt anliggende til et spørsmål om krenkelse av menneskerettigheter. Når statene ratifiserer konvensjonen, forplikter de seg til å bedre situasjonen til mennesker med funksjonsnedsettelse gjennom lovverk og forskjellige tiltak.

Alle de nordiske landene har underskrevet konvensjonen og Sverige og Danmark har ratifisert den. De andre er i prosessen hvor målet er å ratifisere.

Diskriminerings- og tilgjengelighetslov

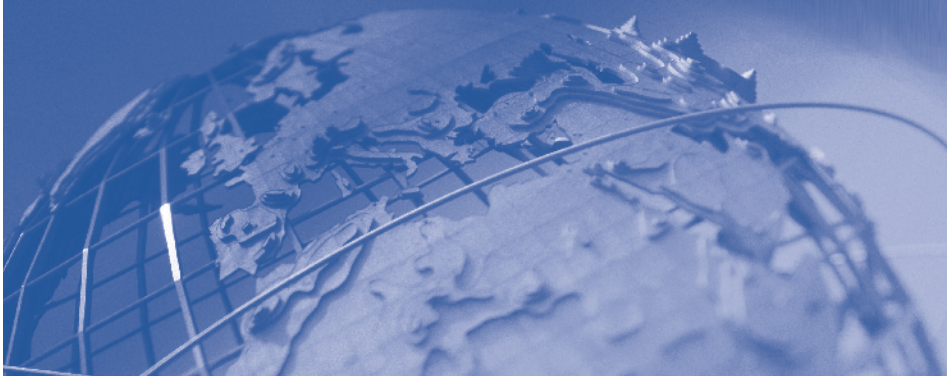
Norge vedtok i 2009 Lov om forbud mot diskriminering på grunn av nedsatt funksjonsevne. Loven skal fremme likestilling og likeverd, sikre like muligheter og rettigheter til samfunnsdeltakelse for alle, uavhengig av funksjonsevne, og hindre diskriminering på grunn av nedsatt funksjonsevne. Loven skal bidra til nedbygging av samfunnsskapt barrierer og hindre at nye skapes.

Danmark har siden 2005 hatt en lov som forbyr forskjellsbehandling på arbeidsmarkedet. Det dreier seg om enhver direkte eller indirekte forskjellsbehandling på grunn af rase, hudfarge, religion eller tro, politisk anskuelse, seksuell orientering, alder, handikap eller nasjonal, sosial eller etnisk opprinnelse.

I Finland ble lov om likebehandling vedtatt i 2004. Den omfatter i prinsippet også personer med lese- og skrivevansker, men denne gruppen nevnes ikke spesifikt i lovteksten.

I Sverige ble alle lover om diskriminering samlet i én lov i 2009. For personer med funksjonsnedsettelse finnes det vern både mot diskriminering i arbeidslivet og ved utdanning på høgskoler og universiteter.

Island har ikke en egen lov om forbud mot diskriminering av personer med nedsatt funksjonsevne, men Lov om handikappede fra 1992 gir blant annet handikappede fortrinnsrett til jobber i stat og kommune, hvis de innehar kvalifikasjoner som er like gode eller bedre enn hos andre søkere.

mennesker med lese- og skrivevansker ha mulighet for reell inklusjon og likeverdig deltagelse.

Å utnytte teknologien handler også om å optimalisere potensialet for alle borgere. De teknologiske mulighetene er til stede i dag, utfordringen er å skape aksept for IT-støtte. Til dette trengs det en holdningsendring, der IT-støttede løsninger og opplæring blir akseptert på lik linje med lesing.

I Danmark ble det i starten avvist at elever med lese- og skrivevansker skulle få oppleve oppgavene til

avgangsprøvene i folkeskolen. Men vinden snudde under argumenter om tilgjengelighet. Det viktigste er å forstå en tekst enten du bruker øyne, ører eller begge deler. Hvis viljen til universelle løsninger er til stede, er det store muligheter for mennesker med lese- og skrivevansker. En pedagogisk metode som kalles *Å skrive seg til lesing*, kan vise seg å ha en så stor effekt på leseinnlæringen at vi på sikt får færre voksne som ikke leser funksjonelt. Se side 14 om PC-lesing for barn.

Internasjonale leseundersøkelser

Norden fikk for alvor øynene opp for betydningen av å ha funksjonelle leseferdigheter da resultatene av *IALS, International Adult Literacy Survey*¹, forelå i 2000. Det er den første store internasjonale leseundersøkelsen blant voksne. 21 land deltok i undersøkelsen, alle i Norden var med, unntatt Island.

I 2005 kom resultatene av den andre internasjonale leseundersøkelsen *ALL, Adult Literacy and Lifeskills*. Da deltok kun Norge av de nordiske landene. Resultatene i IALS og ALL samsvarte godt, slik at resultatene ofte blir presentert under ett.

Gjennom IALS ble leseferdighetene hos voksne i aldersgruppen 16–65 år kartlagt. Hensikten med undersøkelsen var å få bedre kunnskaper om hvor godt voksne leser og hvordan de nyttiggjør seg den tekstbaserte informasjonen de møter i dagligliv og arbeidsliv.

Leserne ble vurdert i forhold til tre leseskalaer, prosa, dokument og kvantitativ skala, og leseferdig-

hetene ble målt på en ferdighets-skala fra nivå 1–5.

Hva innebærer ferdighetsnivåene?

Å lese på nivå 1 kan for eksempel innebære å kunne lese enkle skilt eller en kort beskjed med enkelt tekst. Tekstene bør ikke ha distraktorer (forstyrrende elementer). På nivå 2 er tekstene litt mer kompliserte, og oppgavene kan bestå i å integrere to opplysninger. Det er få distraktorer, og oppgaven kan inneholde regneoperasjoner. På nivå 3 er det flere distraktorer i teksten, og her forventes det leseferdigheter som innebærer å integrere informasjon fra ulike tekstdeler. På dette nivået mestres de fire regneartene. De som leser på nivå 4 og 5 leser kompliserte tekster av variert lengde og vil kunne beherske flere regneoperasjoner i den løpende teksten.

En nivå 1-oppgave kan være å lese en medisinetikett og finne ut hvor mange dager du skal ta

1. http://lesesenteret.uis.no/getfile.php/Lesesenteret/Hovedrapport_All.pdf

medisinen. Nivå 2 mestres når du for eksempel kan lese en enkel arbeidsinstruks. På nivå 3 forventes det blant annet at du kan lese og kritisk vurdere kvaliteten på flere varer sett i forhold til pris. Nivå 4 og 5 krever enda bedre ferdigheter, for eksempel å kunne lese og tolke forskjellige lover og regler.

OECD sier at vi bør tilstrebe at voksne har en leseferdighet som tilsvarer nivå 3 for å klare seg i samfunnet i dag og i den nærmeste framtid.²

Resultatene av IALS-undersøkelsen

Resultatene i 2000 viste at de nordiske landene fikk svært gode skåringer og at de var blant de beste av alle land som deltok. Med små marginer kom Sverige best ut med Finland og Norge like bak. Finland gjorde det meget godt i de yngste aldersgruppene og voksne i Finland synes å ha en jevn leseprofil. Danmark hadde en mer ujevn resultatprofil og kom totalt sett dårligst ut av de nordiske landene.

Sett under ett viste undersøkelsen at 70–75 prosent av den voksne befolkningen i Norden hadde funksjonelle leseferdigheter tilsvarende et av de tre høyeste leseferdighetsnivåene. Likevel er det bekymringsfullt at undersøkelsen også viste at mange i Norden ikke har gode nok funksjonelle leseferdigheter til å kunne fungere tilfredsstillende i forhold til dagens – og den nærmeste fremtidens lesekrav. I Norge regner vi med at om lag 430 000 voksne

leser på nivå 1 og tilhører denne gruppen.

Rapporten *Literacy in the Information Age* viser at det er nær sammenheng mellom leseferdighet og sysselsetting.³ Personer som leser på nivå 1 eller lavt nivå 2, har mellom 4 og 12 ganger så stor risiko for å bli arbeidsledig som de som gjør det best på leseoppgavene.

Mange tiltak

Resultatene, som viste at store grupper voksne leste for dårlig til å mestre moderne lesekrav, førte til at flere land satte i gang tiltak som på sikt skulle gi voksenbefolkningen bedre leseferdigheter.

I Norden er det satt i verk tiltak på ulike nivåer, både enkelttiltak og tiltak på systemnivå. Eksempler på enkelttiltak er Sveriges og Danmarks utvikling av IT-hjelpemidler. Se side 18 om skoledatateket og side 40 om IT-ryggsekken.

I Norge ble det satt i gang tiltak og prosjekter for å heve lesekompetansen i hele befolkningen, for eksempel Foreningen les, Litteraturhuset, leseombudet, alliansen Leser søker bok, Leseåret 2010 – og en videre satsing på lesing fram til 2014.

I enkelte kommuner er det i tillegg ansatt leseveiledere, leseagenter, leselærere eller leseombud. Her tenkes det lesing i et fra-vugge-til-grav-perspektiv, der rutiner som høytlesing for små barn så vel som for de eldste beboerne er satt i system. I 2006 opprettet Kunnskapsdepartementet i Norge *Program for basiskompetanse i arbeidslivet* (BKA).

2. www.oecd.org/dataoecd/48/4/41529765.pdf

3. *Literacy in the Information Age: OECD-rapport*: <http://www.scribd.com/doc/47108010/literacy-in-the-information-age>

Et redskap for inkluderende arbeidsliv

4. BKA: Program for basiskompetanse i arbeidslivet

Det er Vox som forvalter BKA-midlene⁴ og gir tilskudd til opplæring i lesing, skriving, regning og data for ansatte i private og offentlige virksomheter. Offentlige og private virksomheter kan søke BKA-midler i samarbeid med opplæringstilbydere.

Midler til BKA blir årlig satt av på statsbudsjettet. Mer enn 400 virksomheter delte summen som i 2011 var på 81 millioner norske kroner.

Motivasjon

Når det gjelder voksne, er nøkkelen til motivasjon for å delta i opplæring en opplevd nytte, gjerne knyttet til arbeidsplassen. Gjennom vektlegging av praksisnær opplæring bidrar Vox til at voksne som

må styrke sine basisferdigheter, møtes på voksnes premisser. Hva vil den enkelte arbeide med, hva motiverer den enkelte til å ta fatt og ikke minst til å fullføre kurs?

Flere prosjekter retter seg mot unge utenfor arbeidslivet, unge i fengsel og i kriminalomsorgen i frihet. Vox samarbeider også med Arbeids- og velferdsdirektoratet (NAV), blant annet for å gjøre NAV-veiledere rustet til å møte den arbeidssøkende med kunnskaper som avdekker om vedkommende har behov for å kurses i grunnleggende ferdigheter før andre tiltak settes inn. Med utgangspunkt i behovet for å øke grunnleggende ferdigheter, er det laget kompetansemål på tre ferdighetsnivåer.

Kompetansemålene

Kompetansemål for opplæring i grunnleggende ferdigheter, er et verktøy for å tilpasse opplæring for voksne. Det er utviklet kompetansemål i følgende ferdigheter: lesing og skriving, hverdagsmatematikk, muntlige ferdigheter og bruk av IKT. Kompetansemålene beskriver mål for oppnådd kompetanse tilpasset voksnes livs- og arbeidssituasjon. I praksis er det naturlig å se kompetansemålene i sammenheng. Du må for eksempel kunne lese for å bestille varer på nettet og regne ut hva totalprisen blir.

Kompetansemålene kan brukes til å

- lage individuelle mål og opplæringsplaner
- registrere utvikling og endring
- justere opplæringsmål
- lage grupper som passer sammen i en opplærings situasjon

Vox har utarbeidet en veiledning som viser hvordan kompetanse-

Vox

Vox er et nasjonalt fagorgan for kompetansepolitikk med særlig vekt på voksnes læring.

Vox skal bidra til økt deltagelse i arbeids- og samfunnsliv. Vox deltar i arbeid med utvikling av tilpassede metoder og læringstilbud i lesing, skriving, regning, data og muntlig kommunikasjon i samarbeid med opplærings-tilbydere og virksomheter.

Vox har ansvar for faglige og pedagogiske spørsmål knyttet til opplæring i norsk og samfunnskunnskap for voksne innvandrere.

Mer informasjon: www.vox.no

målene kan brukes av lærere og kursholdere som skal gjennomføre opplæring.

For å finne ut mer om den enkelte voksnes funksjonelle basisferdigheter er det laget tester i lesing, hverdagsmatematikk og digitale ferdigheter.

Profiler for basisferdigheter på jobben

For å konkretisere kompetansemålene er det utviklet profiler for basisferdigheter på jobben. Disse beskriver hvilke grunnleggende ferdigheter du må mestre for å klare arbeidet i ulike yrker. Både lesing, skriving, muntlig kommunikasjon, hverdagsmatematikk og bruk av IKT inngår i profilene.

Mange synes det er nyttig og motiverende å få et bilde av egne opplæringsbehov knyttet til et bestemt yrke. Arbeidsgivere kan få kunnskaper om hvilke ferdigheter som må styrkes, og arbeidstakere

kan se hva de har behov for av grunnleggende ferdigheter. (Se ramme.) Ideen til å lage profiler kommer fra flere land, blant annet fra New Zealand og Storbritannia.

I Danmark tilbyr stadig flere virksomheter lesetester til sine ansatte. Mange får hjelp til å stå fram med vanskelighetene sine. Utfordringen er hva som skjer etterpå. Tilbys eller kreves det lese- og skrivetrening? Er IT-støtte en del av undervisningen og brukes IT-støtten konkret i arbeidet (for eksempel PC/smartphones med opplesing)? Endrer virksomheten sin kommunikasjonsform slik at alle kan forstå og delta – eller brukes resultatene av testene til i verste fall å diskriminere ansatte eller si dem opp?

Etter- og videreutdanning

Vox samarbeider med høyskoler og universiteter om videreutdanning med 30 vektall for lærere som

Større mestring i opplæringen

Læreren brukte Profiler for basisferdigheter på jobben til å lage praksisnære kurs i data, lesing og skriving. Det ga økt mestringsfølelse hos kursdeltakerne.

– Jeg har kurs for mange som sliter med lese- og skrivevansker og dårlige minner fra skoletida. Profilene gjør at jeg raskt kartlegger hvilke områder vi må jobbe med, samtidig som vi finner mestringsområdene til deltakeren og det gir økt selvtillit, forteller Hanne Wagsås, lærer ved Halden kommunale voksenopplæring. Hun har brukt profilene til å lage kurs i data, lesing og skriving for barnehageansatte.

Profiler for basisferdigheter på jobben er et verktøy for å tilpasse opplæring til den enkelte arbeidsplass og kursdeltaker. Profilene beskriver hvordan basisferdigheter er en del av yrkesutøvelsen.

– Ved å bruke profilene får jeg som lærer raskt satt meg inn i kursdeltakernes arbeidshverdag, og opplæringen blir mest mulig praksisnær. På lese- og skrivekursene tar jeg utgangspunkt i tekster fra arbeidsplassen for å gjøre opplæringen mest mulig relevant, sier Wagsås.

Profilene er ikke et undervisningsopplegg, men de er spesielt egnet for kartlegging i forkant av kurs og til evaluering av deltakerne underveis i kurset.

underviser i grunnleggende lesing, skriving, IKT og hverdagsmatematikk.

Ellers tilbyr Vox jevnlig gratis etterutdanningskurs for lærere og opplæringstilbydere som jobber

med voksnes grunnleggende ferdigheter. Hensikten er å gi kunnskaper om metoder og verktøy som kan brukes til å kartlegge kompetansen og tilpasse opplæringstilbud til voksne.

Velferdsteknologiske muligheter

Velferdsteknologi omfatter en rekke teknologiske muligheter som rommer både hjelpemidler og mer generelle redskaper som kan støtte mennesker i mange livssituasjoner.

PC-lesing for voksne

Ny forskning dokumenterer at personer med lese- og skrivevansker har stor nytte av å få teksten opplest. Det danske prosjektet *PC-læsning*⁵ viser at voksne som har store lese- og skrivevansker kan forstå tekstens innhold fullt ut når den leses opp. Effekten er umiddelbar og leseforståelsen er langt større enn om personen skulle lese på papir uten IT-støtte. Erfaringsmessig vil personer med store lese- og skrivevansker, selv etter lang tids lesetrening, ikke oppnå like effektiv og funksjonell leseferdighet uten som med talestøtte.

Også studenter med ikke fullt så uttalte vansker har stor nytte av opplest tekst. Et stort flertall sier at de tilegner seg det faglige innholdet og den omfattende lesemengden bedre når teksten leses opp samtidig som en selv leser teksten.

Hele målgruppen leser hurtigere, flere og vanskeligere tekster når de PC-leser. Når det gjelder skriving, dokumenterer prosjektet også stor effekt, idet alle skriver lengre tekster, bruker større ordforråd og staver bedre med bruk av IT-støtte

i form av syntetisk tale og ordprediksjon. Ordprediksjon innebærer at programmet prøver å forutse hva du kommer til å skrive ved å gi forslag på ord, når du er usikker på skrivemåte.

Et sammendrag av prosjektet er oversatt til svensk og kan leses på www.spsm.se.

PC-lesing for barn

En dansk undersøkelse fra 2011, *PC-læsning og animation fra 1. klasse*⁶, viser at barn i tidlig skolealder (6–8 år) har stort utbytte av lesing med støtte av opplest tekst. Barn med lesevansker blir inkludert bedre i undervisningen og lærer mer samtidig som de klarer seg bedre i de nasjonale lesetestene. Elever uten lesevansker som anvender PC-lesing, oppnår større leseferdigheter enn elever med tradisjonell leseundervisning. PC-lesing hindrer ikke utviklingen av konvensjonelle leseferdigheter, tvert imot – de øker.

I Norge og Sverige er det flere skoler som har tatt i bruk den pedagogiske metoden *Å skrive seg til lesing*. Det var Sverige som først brukte metoden i praksis, blant annet ved Sandvikens kommun, men metoden er nå i bruk ved flere skoler i Norge. Metoden er videreutviklet etter Arne Tragetons teori i leseopplæring.⁷

Metoden brukes i begynner-

5. www.hmi.dk/pc-laesning

6. www.psykologcentret.dk/fileadmin/Arkiv/Dokumenter/PC-laesning.pdf

7. *Å skrive seg til lesing*: <http://salg.lex.no/hs/HS07033233.pdf>
<http://ans.hsh.no/home/atr/tekstskaping/index.htm>

opplæringen og går ut på å benytte PC og tastatur med såkalte talende taster, slik at eleven lyd for lyd både hører og ser hva han eller hun skriver. Talesyntesen leser deretter opp det eleven har skrevet av ord og setninger slik at eleven kan høre om det gir mening. For elevene har dette vist seg å være en meget god måte å lære på: De mestrer skriftspråket ved å «lytteskrive» og får umiddelbar korreksjon på egne ferdigheter. Mestring og motivasjon blir effekten. Ved enkelte skoler i Norge har alle barna i klassen knekket lesekode til jul i første klasse. Metoden har derfor vist seg å være svært effektiv for alle elever. Ved å benytte den vil vi kunne forebygge og redusere utviklingen av alvorlige lese- og skrivevansker. Og ikke minst – den kan gjennomføres med enkle teknologiske og organisasjonsmessige grep.

Et utvidet lesebegrep

PC-lesing eller opplesing med syntetisk tale er såpass anerkjent i Danmark at elever med lese- og skrivevansker benytter metoden ved avgangsprøver i folkeskolen og i leseprøver med fokus på leseforståelse. Ved de internettbaserte og obligatoriske nasjonale prøvene i lesing gjelder tilsvarende vilkår. Hvis eleven i hverdagen er PC-leser, skal eleven ha adgang til IT-støtte under leseprøven. Her vurderes den «IT-støttede» lesingen som uttrykk for elevens reelle og funksjonelle lesekompetanse.

Ikke alle de nordiske landene har anerkjent denne formen for lesing og skriving ved gjennomføring av eksamen. Selv om vi både i skole og arbeidsliv forholder oss mer og mer til digital tekst, ser mange på talesyntese, ordprediksjons- og korreksjonsprogrammer, skannere osv. som «forstyrrende elementer» og i skolesammenheng

som sågar juks. Mange ser på hjelpemidler som noe den enkelte har ansvar for selv. Målet må være at disse metodene og redskapene blir integrert i IKT-systemene i skoler og på arbeidsplasser slik at de er tilgjengelig for alle, og samtidig gir en ekstra mulighet for dem som trenger det.

PC-lesing og bruk av syntetisk tale til lesing fører til at lesebegrepet må utvides. Begrepet må fokusere mer på formålet med lesing i stedet for på teknisk leseferdighet. Lesing er et middel til læring – også for mennesker med lese- og skrivevansker. At holdningen til lesing og bruk av IT-støtte er viktig for så vel skoleledere, lærere og andre fagpersoner, viser også erfaringene fra Skoledatatekene i Sverige (se side 18). Utdanning og videreutdanning av fagpersoner på leseområdet bør derfor romme det utvidete lesebegrepet, slik at det i større grad tas i bruk teknologiske løsninger i skole og utdanning.

Teknologien til lesing

Den sentrale IT-støtten ved lesing er syntetiske stemmer som kan omsette bokstaver, ord og setninger til lyd. Syntetisk tale støtter eller erstatter dermed den visuelle avkodingen vi gjør med øynene og som gjør at leseren kan forstå tekstens innhold. Det finnes i dag forskjellige stemmer på alle de nordiske språk med så god kvalitet at de umiddelbart kan forstås. Det mest anvendte er opplesing via datamaskin hvor den syntetiske talen sammen med et opplesingsprogram leser teksten på skjermen. Det gjelder både internett, e-post, tekstbehandling og nesten alle andre tekster på datamaskinen. Unntatt er tekst som i virkeligheten er bilder på skjermen, hvor teksten ikke er tilgjengelig for opplesing eller tekst hvor opphavspersonen bevisst vil

forhindre at teksten blir tilgjengelig.

Syntetisk tale finnes også på nyere og håndholdte teknologier som GPS-enheter, mobiltelefoner, smartphones og lesebrett (tablet PC). Et eksempel er iPhone eller iPad hvor muligheten for opplesing av for eksempel SMS og e-post via

Fordeler ved å begynne med PC, rette-stavekontrollprogram og syntetisk tale i første klasse der ALLE elvene er med:

- Alle kan oppleve å mestre på sitt nivå.
- Lett å tilpasse (fra avskrift til egenprodusert tekst av ulik lengde).
- Elevene retter seg selv, blir bevisst på hvordan de må skrive for at det skal høres rett ut, og at noen ord kan høres riktig ut, men likevel være feil skrevet fordi de skrives annerledes enn de høres ut.
- Elevene kan hjelpe hverandre ved å lytte ut lyder og finne ut hvor de skal putte inn en ekstra lyd eller ta bort en lyd.
- Elevene lærer seg til å bruke den auditive og visuelle kanalen samtidig ved lesing og skriving.
- PC og retteprogram/syntetisk tale blir normalisert og ikke noe bare de som ikke klarer å lese vanlig, skal bruke.
- Barn som synes å få vansker slipper å bli stigmatisert allerede fra skolestart og kan slippe å oppleve mange nederlag i leseutviklingen, og kanskje bedre opprettholde motivasjonen for lesing og skriving.

Kilde: Tone Finne, Statped.
www.statped.no

«VoiceOver» er standard med det språket hvor enheten er kjøpt. Lydbøker i DAISY-format er også tilgjengelig på mobile enheter via DAISY-spillere som lastes ned i telefonen/lesebrettet (apps). Selv om brukervennligheten ennå ikke er optimal, er det et spørsmål om tid før langt bedre muligheter er tilgjengelige – på så vel disse som lignende teknologier.

Er teksten på papir, kan disse via en skanner eller digitalt kamera og et OCR-program (Optical Character Recognition) omsettes til tilgjengelig digital tekst. OCR-programmet gjenkjenner og konverterer bokstavene til tekst slik at den kan leses opp med syntetisk tale. Det finnes mange forskjellige løsninger for OCR-behandling av både hele bøker via kopimaskiner, enkeltsider via bordskannere og mindre tekster med blant annet skannerpenn eller kameraet på en smartphone. Det finnes for eksempel billige apps på iPhone/Android eller internettbaserte produkter som kan OCR-behandle og lese opp på alle nordiske språk.

Teknologien til skriving

Utover standardprodukter som stave- og grammatikkontroll til tekstbehandlingsprogrammer, består de vesentligste IT-støtteprogrammene av ordprediksjonsprogrammer, særlig stavekontroller og talegjenkjennelse (Voice recognition). Prediksjonsprogrammer foreslår ord mens du skriver etter en ordliste som blant annet kan være fag- eller emnerelevant. Ordene i listen kan, som den skrevne tekst, leses opp, og brukeren kan innstille programmet etter eget behov for ord. Programtypene er utviklet til datamaskiner, men forventes snart å bli tilgjengelig på smartphones og lesebrett (tablet PC). Da kan de supplere den skrivehjelpen som finnes i produktet fra før.

Programmer til talegjennkjennelse kan forstå brukerens tale og omsette den til tekst i et tekstbehandlingsprogram. Programmet lærer å kjenne brukerens stemme, dialekt og talemåte, men for å utnytte programmet optimalt, kreves det trening i å diktere og tale «skriftspråk» til programmet. Til smartphones er talegjennkjennelse mulig i spesielle apps på

språk som engelsk, tysk, italiensk m.m., men vi antar at de nordiske språkene snart kommer etter. En app som Google Translate kan for eksempel forstå engelsk eller tysk tale og deretter oversette og lese opp setninger på mange språk, blant annet også dansk, norsk, og svensk. Foreløpig er kvaliteten på oversettingen variabel.

Nasjonale tiltak på teknologiområdet

De nordiske landene har flere tiltak på teknologiområdet. Her omtaler vi noen av dem.

I **Danmark** har Uddannelsesstyrelsen (Undervisningsdepartementet/ministeriet) en særlig spesialpedagogisk støtteordning (SPS)⁸. Departementet bevilger IT-støtte eller IT-ryggsekker, digitalt tilgjengelig undervisningsmateriell og studiestøttetimer til blant annet unge og studenter med lese- og skrivevansker. Ordningen er en stor suksess, og flere tusen får støtte hvert år. Det er til stor nytte, noe som beskrives i rapporten *Evaluering af støttemuligheder til elever og studerende med læse- og skrivevanskeligheder* fra 2010.⁹

I flere av de nordiske landene har de nasjonale bibliotekene tilbud til blinde og personer med lese- og skrivevansker. Se faktaboks side 19. I Danmark har for eksempel Notasbrukere med lese- og skrivevansker vokst eksplosivt, og det er stort utlån av både lydbøker og e-bøker. Det er til stor nytte, noe som kommer fram i undersøkelsen fra 2011 *Hjælpemidler og adgang*

til læring blandt børn og unge med ordblindhed/svære læsevanskeligheder.¹⁰

Norske borgere har lovfestet retten til hjelpemidler gjennom Lov om folketrygd som forvaltes av Hjelpemiddelsentraler (i regi av Arbeids- og velferdsdirektoratet, i 19 regioner i landet). Noe av IKT-basert lese- og skrivestøtte betegnes imidlertid som læremidler og er Utdanningsdirektoratets ansvar. Som eksempel kan nevnes produksjon av lærebøker i DAISY-format (avanserte lydbøker for blant annet PC-lesing) i grunnskolen. Ordningen forvaltes av StatPed (Statlig pedagogisk støttesystem) ved Huseby kompetansesenter.

Hver enkelt skole har dessuten et ansvar for å gjøre lærestoffet tilgjengelig for alle elever. Det gjelder også voksne i forskjellige opplæringstiltak.

På **Island** blir lese- og skrivevansker ikke betraktet som en funksjonshemming i trykdeataten, det er derfor ikke mulig å søke om støtte midler eller støtte til kjøp av

8. www.spsu.dk

9. www.udst.dk/stud_tal/laese_skrive/stoette_muligheder.ppt
Omtale av undersøkelsen finnes på www.tekst.hmi.dk/page1011.

10. www.nota.nu/epinion-2011.aspx?recordid1011=668

utstyr hos hjelpemiddelsentralen. Derimot gir fagforeningene på Island støtte til sine medlemmer som har lese og skrivevansker. Det skjer blant annet via utdanningsfondet Landsmennt og søsterfondet Starfsafl som gir støtte i samarbeid med Funksjonshemmedes IT-center og Arbeidsmarkedets uddannelsescenter. Les mer på side 30 og 31.

Det er stor forskjell på hva skolene kan tilby av støtte til elever med lese- og skrivevansker. Noen få har programmer med syntetisk tale, men prisen på disse er en stor hindring. I dag er det et stort prosjekt i gang med å utvikle syntetisk tale på islandsk, og forventningene er store når det gjelder både kvalitet, plattform og pris.

I prinsippet har ikke elever i **Finland** med skrive- og lesevansker rett til ekstra hjelpemidler for sine spesielle behov. Det finnes altså ingen instans som sikrer at eleven får en datamaskin med spesialprogrammer. Ifølge den nye grunnskoleloven er skolen først og fremst til for elevene, og lærerne har plikt til å undervise elevene i samsvar med deres individuelle evner, slik at de blir i stand til å lære og utvikle seg. Elevene har rett til den støtten de trenger. På høyskole- og universitetsnivå har imidlertid studentene rett til å utføre prøver med datamaskin.

Sverige har suksess med kommunale skoledatatek, hvor skoler og lærere kan få hjelp til implementering av IT-støtten i undervisningen. Fra å være et forsøk for noen år siden, er det i dag et tilbud i nesten to tredeler av kommunene i Sverige.

Skoledatatek i Sverige – en god støtte for elever med lese- og skrivevansker

I 2002 startet Hjälpmedelsinstitutet i Sverige prosjektet *Skoledatatek*

– *en IT-satsing for elever med behov for særskilt støtte*. Målsettingen er at det pedagogiske personalet skal utvikle arbeidsmetoder og kompetanse som gir elevene bedre muligheter for å nå målene i skolen. Personalet skal få støtte i valget av og opplæring i ulike verktøy samt legge til rette for utlån av det utvalgte og tilpassede utstyret.

En evaluering utført av Specialpedagogiska skolmyndigheten (SPSM) i Sverige viser at satsingen på skoledatatek har hatt en positiv påvirkning på elevers skoleresultater, først og fremst elever med skrive- og lesevansker og elever med konsentrasjonsvansker.

Alternative verktøy

Tidvis kalles alternative verktøy i læringsprosessen for kompensatoriske hjelpemidler. Alternative verktøy gir elever ulike veier og muligheter til innlæring og utvikling, avhengig av behov og situasjon. Gjennom å anvende uttrykket alternative verktøy i læringen understrekes muligheten for å gjøre undervisningen og den pedagogiske situasjonen i skolen mer tilgjengelig og dermed øke elevenes delaktighet. Elever lærer på forskjellige måter og kan trenge alternative verktøy i korte eller lengre perioder i læringsprosessen. Disse alternative verktøyene er en forutsetning for at en del elever skal klare å nå målene i skolen og må derfor – helt fra første klasse – være med i skolens IT-satsing. Eksempler på alternative verktøy er:

- Talesyntese
- Rettskrivingsprogram
- Tangentbord med mulighet for å lagre tekst som kan overføres til datamaskiner
- E-bøker og leseprogrammer
- Digitale ordbøker
- Skanner
- Mobiltelefon

Artikkelen fortsetter på side 20

Muligheten for å få innlest bøker i Norden er forskjellig fra land til land og er også forskjellig ut fra hvilket nivå du studerer på.

I **Sverige** har studenter på høgskoler og universiteter med diagnostisert lesehandikap rett til å få alt studiemateriell innlest, det blir dekket av staten. I grunn- og videregående skole er det skolen som står for kostnadene, og dette innebærer store forskjeller. I noen kommuner har alle elever tilgang på innleste bøker, i andre er kanskje ingenting innkjøpt.

I **Norge** er det et stort utvalg av studielitteratur for studenter med lesehandikap, men studentene har bare lånerett og ikke rett til å få materialet produsert. Den retten har bare studenter som er blinde eller har sterkt nedsatt synsevne. På grunn- og videregående skole må skolene kjøpe inn bøker selv. Det er et stort utvalg, men det er store variasjoner i hvor mye som kjøpes inn.

I **Danmark** er det ingen rett til innleste bøker, men det produseres lydbøker både med og uten tekst av for eksempel Nota. I barneskolen er en stor del av lærebøkene digitalt tilgjengelige i en database spesielt for elever med lese- og skrivevansker.

Uddannelsesstyrelsen ved SPS (Spesialpedagogisk støtteordning) produserer studiemateriell til studenter med lesehandikap. Det kan være innleste bøker, for eksempel i DAISY-format, men det blir mer og mer digitale tekster som leses opp med syntetisk tale fra IT-ryggsekken.

Les mer om formater på www.studiebogservice.dk

På **Island** skal alle lærebøker i grunnskolen utgis som lydbok, og alt er gratis for elevene. Dette begynte de med allerede i 1980-årene, og nå finnes det et

stort utvalg av lydbøker. Elever i videregående og studenter på universiteter og høgskoler har også tilgang på lydbøker. Universitetsstudenter kan i visse tilfeller få forelesningene innspilt.

I **Finland** kan personer med lese- og skrivevansker bruke spesialbiblioteket Celia, som drives av staten. Biblioteket produserer tilpassede bøker for alle som på grunn av skade eller sykdom ikke kan lese vanlig trykket litteratur, men personer med lese- og skrivevansker er i dag den største brukergruppen. Den innleste litteraturen er imidlertid først og fremst tilpasset synsskadede personer.

BIBLIOTEKER

Innleste bøker, aviser og annen informasjon kan lånes, bestilles eller lastes ned uten ekstra kostnader. For nærmere informasjon i de enkelte landene:

Sverige

Talboks- och punktskriftsbibliotek:
www.tpb.se

Danmark

Nota – Nationalbibliotek for mennesker med læsevanskeligheder:
www.nota.nu

Finland

Celia – Biblioteket för synskadade:
www.celia.fi

Island

Blindrabókasafn Íslands:
www.bbi.is

Norge

Norsk lyd- og blindeskriftbibliotek:
www.nlb.no

Organisasjon

Skoledatatekenes organisering, virksomhet og organisatoriske tilhørighet er forskjellig fra kommune til kommune. I de fleste tilfeller består virksomheten av en eller to kjernefunksjoner. Det er ofte en spesialpedagog og en IT-pedagog eller tekniker som utøver disse funksjonene. De samarbeider for det meste med eller er en del av den kommunale skolehelsetjenesten eller det kommunale ressursteamet. Andre yrkeskategorier som kan forekomme, er logoped og dysleksikonsulent. Noen ganger er de som arbeider på skoledatateket også rådgivere for den strategiske IT-utviklingen på skolen.

Specialpedagogiska skolmyndigheten (SPSM) er

en statlig myndighet som arbeider for at barn, unge og voksne uansett funksjonsevne skal ha forutsetninger for å nå målene sine i utdanningen.

Det gjøres gjennom:

- spesialpedagogisk støtte
- undervisning i spesialskoler
- tilgjengelige læremidler
- statlige bidrag

Vi vet hvilke pedagogiske konsekvenser forskjellige funksjonsnedsettelse kan få. Den støtten vi tilbyr, kan handle om enkeltmenneskers læring, pedagogisk arbeid eller virksomhet og organisering. Vi går ut fra at alle, uansett funksjonsevne, har rett til en utdanning som fungerer for dem. Den kompetansen vi tilbyr, kompletterer kommunenes og skolenes egne ressurser.

Skoledatatekenes aktiviteter

Opplæring: Som oftest er opplæringen tilpasset det pedagogiske personalet som underviser elever med lese- og skrivevansker eller konsentrasjonsvansker, men den kan også gis til foreldre. Opplæringen er noen ganger overgripende, men vanligvis handler den om alternative verktøyer og pedagogiske programmer. Viktige faktorer for læringseffekten er pedagogenes forutsetninger for å tillempe innholdet i opplæringen og teknisk support samt at de har tid til å fordype seg i den kunnskapen de tilegner seg.

Utlån: Det er et variert omfang av forskjellige alternative verktøy du kan låne fra skoledatateket. Det gjør det mulig for eleven å foreta riktige valg av hjelpemidler. Utlånet er organisert på ulike måter i kommunene. Eleven kan for eksempel låne verktøyet en kort stund inntil skolen kjøper det inn, eller at verktøyet lånes ut i flere skoleår.

Utprøving: Utprøving gir eleven mulighet til å prøve forskjellige alternative verktøy. Kommunene har bygget opp litt forskjellige systemer for hvordan tiltaket organiseres. Noen ganger kommer eleven til skoledatateket eller så kommer noen fra skoledatateket til eleven og har med verktøy som eleven kan prøve ut i det eksisterende skolemiljøet. Dette resulterer ofte i bedre redskaper og støtte for eleven.

Effektene: Satsingen på skoledatatek har en positiv påvirkning på elevers måloppfyllelse. Ifølge Specialpedagogiska skolmyndigheten er effekten større for elever med lese- og skrivevansker enn for elever med konsentrasjonsvansker. Tilgangen på alternative verktøy gir eleven økt selvstendighet i skolearbeidet. Ofte fører bruken

også til en sterk inkluderende effekt ettersom alle elever kan delta i felles gruppeoppgaver.

Viktige faktorer som påvirker effekten for elevenes måloppfyllelse er:

- tilgang til verktøyene
- teknisk funksjonalitet
- kompetanse og holdninger hos lærere
- introduksjon i tidlig alder
- foreldreengasjement

Viktige faktorer for at virksomheten skal fungere bra er at

- skoleledelsen har en positiv holdning og engasjement for IT som pedagogisk verktøy
- det finnes en felles overordnet strategi for kommunens IT-drift
- skolens IT-system støtter den pedagogiske virksomheten så vel som den administrative
- omfanget av tjenester og funksjoner er tilpasset virksomheten
- det finnes tid og ressurser avsatt til kontinuerlig evaluering av virksomheten
- skoledatatekets fysiske plassering og organisatoriske tilhørighet er integrert i andre overordnede funksjoner i kommunen

Prosjekt skoledatatek

Det svenske Hjälpmedelsinstitutet, som er et nasjonalt kunnskaps-senter for hjelpemidler og tilgjengelighet for personer med funksjonshemninger, drev prosjektet i samarbeid med organisasjonene Attention, Förbundet Funksjonshindrade med Läs- og Skrivsvårigheter (FMLS) og Riksförbundet för Rörelsehindrade Barn och Ungdomar (RBU). Prosjektet ble finansiert gjennom fondsmidler samt økonomisk støtte fra de kommunene som deltok.

Da prosjektet ble avsluttet i 2005, fantes det skoledatatek i seks kommuner.

Ettersom evalueringen viste så mange positive resultater, ville Specialpedagogiska institutet, som i dag er en del av SPSM, legge til rette for at flere kommuner kunne starte lignende tiltak. Derfor har staten siden 2006 gitt økonomisk støtte til kommuner som vil starte skoledatatek og til de seks første skoledatatekene, slik at de kan være støttespillere for nye skoledatatek i sine respektive regioner. I dag har flere enn 180 kommuner, dvs. nesten to tredeler av alle kommunene i Sverige, tilgang til skoledatatek.

Fra virkeligheten

3

KAPITTEL

TEKST: Louise Hertzberg
FOTO: Pekkas Pääkkös

Högsta betyg i svenska

Läs- och skrivsvårigheter och högsta betyg i svenska, är det möjligt? Ja, när Tova Ask fick inlästa böcker och rättstavningsprogram så blev skolan plötsligt rolig. Nu går hon i nionde klass och har MVG, Mycket Väl Godkänt, i svenska. Men stödet till elever med dyslexi varierar stort mellan olika kommuner.

1 NVC
anbefaler

2 Fakta

3 Fra
virkeligheten

4 Politikk

5 Fra
forskning

6 Internasjonalt
blikk

7 Tips

8 Samantekt
Summary
Tiivistelmä

– Snart kommer det inte behövas särskilda spelare, istället kommer eleverna att kunna få böckerna som ljudfiler direkt i mobiltelefonen, menar Johanna Rybeck Norman på Botkyrka kommunens skoldatatek, här tillsammans med Tova Ask (til høyre).

Tova Ask fick för första gången en inläst bok när hon gick i femte klass. Det var en ny värld som öppnade sig.

– Innan tyckte jag att det var väldig jobbigt att läsa. Jag kunde aldrig vara säker på att jag hade förstått.

Tova beräknar att hon ägnade tre gånger så mycket tid som kamraterna åt böckerna, ändå gick det inte särskilt bra. Hon är fortfarande långsammare än de andra, men nu handlar det bara om den dubbla tiden; och viktigast av allt, hon förstår innehållet.

Det märks på skolresultaten, i svenska exempelvis.

– I sexan låg jag på icke godkänt. Nu har jag MVG (Mycket väl godkänt).

Förutom de inlästa böckerna är det rättstavningsprogrammet i datorn som gjort det möjligt att lyckas i skolan.

– Innan kunde jag lämna in uppgifter där läraren inte ens förstod vad det stod.

Fri tillgång till inlästa läromedel

Tova Ask går på Broängsskolan i Botkyrka kommun, söder om Stockholm. I Botkyrka har alla elever tillgång till rättstavningsprogram, talsyntes och inlästa läroböcker. Kommunen har tecknat avtal med ett kommersiellt företag, Inläsningstjänst, som producerar inlästa böcker. Avtalet innebär att kommunen betalar 52 kronor per elev och år. Priset påverkas inte av hur många böcker man beställer. Rättstavningsprogram och talsyntes har alla elever tillgång till via sina datorer. För de inlästa böckerna behövs en så kallad Daisy-spelare (eller en dator med DAISY-läsprogram, vilket Botkyrka har kommunlicens för.), som är anpassad för de CD-skivor som böckerna läses in på. De som anser sig behöva spelare får det av skolan, utan särskild prövning.

– En explosion, så beskriver Johanna Rybeck Norman på Botkyrka kommunens skoldatatek, vad som har hänt sedan kom-

munen ingick i avtalet om inlästa böcker.

– Det är en enorm skillnad. Tidigare var det en del som hade Daisy-spelare men det fanns knappt något att spela på dem. Nu finns det hur mycket som helst. Vi har tillgång till över två tusen titlar. De har först läst in böcker för högre stadier, där det är mer stoff att ta till sig, och sedan har de börjat producera för de lägre stadierna. Till slut kommer alla läroböcker att finnas, förklarar Johanna Rybeck-Norman.

Tekniken går hela tiden framåt. Snart kommer det inte behövas särskilda spelare, istället kommer eleverna att kunna få böckerna som ljudfiler direkt i mobiltelefonen. Johanna tycker att det är mycket positivt.

– Det blir så enkelt att få inlästa böcker, att det inte kommer att märkas vilka som har det och inte. De som har dyslexi behöver inte känna sig utpekade.

Mycket uppskattat

Johannas uppgift är att berätta för lärare och elever om vilket stöd som finns, och se till att utbudet används. Johanna har inte någon statistik över hur många böcker som lånats, eller vad effekten har blivit.

– Det är ju lärarna, inte jag, som ser hur det går för eleverna. Men jag har personlig haft kontakt med 20-talet elever, och jag vet hur mycket det här betyder för dem. Det räcker för att jag ska vara nöjd.

Tova Ask är en av dem som Johanna har haft kontakt med. Tova minns hur trist skolan var innan hon fick inlästa böcker.

– Jag tänkte att, jaha, det är väl så här det är att gå i skolan när man har läs- och skrivsvårigheter. De vuxna i skolan sa att det skulle ordna sig att det skulle bli bättre. Men det blev det ju inte. Jag tappade min tillit till vuxna, säger Tova.

Annorlunda på universitetet

Nu tycker hon att skolarbetet är roligt, och är inställd på att läsa vidare på gymnasiet och sedan på universitet så småningom.

I det svenska skolsystemet är det kommunerna som ansvarar för grundskolan och gymnasiet, medan högskolor och universitet är statliga. Alla som läser på universitet och har fått diagnosen dyslexi har rätt att få allt studiematerial inläst. Det är TPB, Talboks- och Punktskriftsbiblioteket, som ansvarar för att de får det, och respektive högskola behöver inte betala någonting för det. På de lägre nivåerna bestämmer varje kommun själva hur stödet ska se ut till elever med dyslexi och det går på deras budget.

Johanna Rybeck Norman tror att på sikt kommer alla kommuner ha liknande system som Botkyrka.

Oscar Burman, försäljnings- och marknadschef på företaget Inläsningstjänst AB, hoppas förstås på många fler kunder. Han har under de senaste tio åren märkt av en attitydförändring. Nu är inlästa böcker mera accepterade.

– Tidigare fanns det de som till och med menade att det var fusk att höra böckerna. Och att det var bättre att man tränade sig på att läsa. Visst ska man träna på det, men inte hela tiden. Det är som om du är dålig på att simma och så skulle du ha simträning jämt – även på kemilektionen!

En ny dansk studie visar att elever med läshandikapp som använder ljudböcker, är bättre på att läsa läxor, läser mer och trivs bättre i skolan. Det stämmer bra med Tova Asks erfarenheter. Tack vare inlästa böcker har hon kunnat prestera bättre i skolan. Men för den skull har hon inte blivit sämre på att läsa och skriva.

– När jag lyssnar hänger jag samtidigt med i boken. Ljudböckerna gör ju också att jag utökar mitt ordförråd.

– Inlästa böcker är nu mera accepterade, menar Oscar Burman på Inläsningstjänst AB.

Du kan bare øve dig!

Snævar Ívarsson kan se tilbage på godt og vel 40 år med læse- og skrivevanskeligheder. Han har klaret sig godt, også som selvstændig erhvervsdrivende. I dag tager Ívarsson gerne ud på skoler og holder foredrag om temaet. Formålet er at afmystificere vanskelighederne og få alle til at forstå, at elever med læse- og skrivevanskeligheder har større udfordringer end andre.

– Det er ikke alle lærere, som har forståelse for, at det tager meget længere tid at lave lektier for de ordblind elever end for de andre. Til disse lærere siger jeg ofte: «Nu har jeg tegnet en streg øverst på tavlen» – jeg er selv temmelig høj. Så siger jeg til dem, at de skal strække hånden op til stregen. «Jamen, det kan jeg ikke, jeg er meget lavere end dig!» Så svarer jeg gerne: «Du kan bare øve dig!» Så dæmrer det ofte for dem, og de kan måske indse, at det ikke er helt så ligetil at være ordblind og skulle lave lektier.

I dag er Ívarsson med i skole-rådet på sine børns skole. Alle er klar over, at han er ordblind, så det er skoleinspektøren, som læser alle tekster højt i stedet for at vente i 45 minutter på, at Ívarsson er færdig med at læse, og som han selv siger: «Det kommer alle til gode.»

Befrielsen

Der gik nogle år, før Ívarsson fandt ud af, at han var ordblind. Han var tredive år gammel, da hans mor en dag ringede til ham på arbejdet og sagde, at der var et interview i radioen med et par kvinder, som hun mente, at han burde høre.

– Jeg tændte radioen og begyndte at lytte til dette program om en læseindsats på en folkeskole i Reykjavik. Efter programmet kørte jeg direkte ned til skolen og sagde, at jeg havde hørt i radioen, at der fandtes noget som blev kaldt dysleksi, og at jeg gerne ville have en snak med de to kvinder. De gav mig en tekst, som de bad mig om at læse højt. Jeg havde kun læst et par linjer, da de udbrød: «Du er ordblind i meget svær grad!» Det kom som en kæmpe befrielse at få besked om, at jeg var ordblind. Indtil da havde

jeg altid betragtet mig selv som dum og uvidende.

God til sløjd og billedkunst

Ívarsson gik på folkeskolen Oddeyrarskóli i Akureyri i Nord-island. Der var ingen, der fattede mistanke til dysleksi. Ívarsson kan heller ikke fortælle nogen sørgelige historier fra folkeskolen. Han var stor og havde mange venner. Ingen drillede ham, selv om han havde svært ved at læse.

– Jeg blev beskyldt for at være doven. Jeg fulgte godt med i timerne, men da jeg blev bedt om at læse højt, sagde jeg blot, at jeg ikke havde nået at lave lektier, eller også lavede jeg ballade og blev smidt ud af timerne. Til gengæld opførte jeg mig eksemplarisk i sløjd- og billedkunstitimerne, hvor jeg klarede mig godt. Jeg vandt blandt andet en tegnekonkurrence og fik et diplom med mit navn skrevet med kunstschrift. Jeg betragter altid dette diplom som mit eksamensbevis, og som den største anerkendelse, jeg har modtaget fra det offentlige skolesystem.

Ívarssons sløjdlærer opfordrede ham til at søge ind på en fagskole for at blive møbelsnedker, men inden han nåede så langt, dumpede han i samtlige boglige fag.

Du kan ende i en grøft!

Der er en enkelt begivenhed fra folkeskolen, som står Snævar Ívarsson meget klart:

– Der var noget vejarbejde ude foran skolen, og jeg kiggede ud ad vinduet og kunne se nogle vejarbejdere arbejde nede i en grøft. Så sagde min lærer pludselig til mig: «Snævar, hvis du ikke snart tager dig sammen, så ender du sådan; nede i en grøft med en

Fotoet til venstre: Snævar Ívarsson er den eneste fuldtidsansatte i Islands Dysleksiforening. Han har prøvet lidt af hvert siden han gik ud af folkeskolen, heriblandt at drive egen virksomhed i 15 år.

skovl i hånden!» Jeg har været villig til at påtage mig stort set alle jobs siden, bortset fra at stå i en grøft. For alt i verden, måtte vedkommende ikke få ret.

«Læs venligst det her»

Ívarsson arbejdede først hos en bager, men måtte stoppe på grund af en arbejdsskade, hvor han mistede lidt af to fingre. Så flyttede han som 17-årig til Reykjavik, hvor han fik job i en modeforretning. Her skulle han blandt andet videregive ønsker om tilretning af tøj. Det gik ikke altid lige godt, når han for eksempel skulle sende et par bukser ind på systuen.

– «Åh, I ved godt, at jeg ikke kan skrive» sagde jeg blot, vel vidende, at jeg havde fået et diplom for håndskrift og billedkunst. Jeg kunne blandt andet bruge de to skadede fingre, og et hav af andre undskyldninger, som påskud, så folk ikke fandt ud af, at jeg var ude af stand til at skrive kundernes navne.

Lige før Ívarsson fyldte tyve, begyndte han at arbejde på en videoudlejning, og blot et år senere købte han firmaet. Han drev firmaet i 15 år.

– Som ejer kunne jeg nemmere gå hen til medarbejderne og bede dem om at læse en tekst højt. Jeg fik medarbejderne til at læse for mig, lave tilbudsskilte og anden skriftlig formidling. Nogle gange sagde jeg blot til en af medarbejderne: «Det her lyder rigtig interessant. Læs det venligst, så

alle de andre kan høre det.» Først da læse- og skrivevanskelighederne var blevet opdaget, så holdt jeg op med at skjule, at jeg havde problemer med at læse. Men det var først efter ti år med eget firma, lige efter at jeg hørte programmet om dysleksi i radioen.

Forskellige strategier

Personer med læse- og skrivevanskeligheder må lære at sno sig. Ívarsson har brugt mange forskellige strategier.

– En af mine strategier var at lave en masse gode gerninger for andre, for så senere at kunne søge hjælp hos vedkommende med læsning og skrivning. En anden strategi, da jeg havde sat mig for at læse en tyk bog, var sådan her: Jeg forstørrede siderne fra A5 til A4 i en kopimaskine, og så læste jeg altid «kun» tre sider ad gangen. Jeg følte, at jeg havde besteget Mount Everest, da jeg var færdig med bogen.

Brugen af hjælpemidler

Ívarsson benytter sig af mange forskellige hjælpemidler. Han sætter rigtig stor pris på Google translate, som han er flittig bruger af, da programmet ikke kun kommer med forslag om enkeltord, men også om sammensætninger af ord.

Efter at han havde opdaget lyd-bøger, «så ændrede han sin bil til sit Universitet», som han selv udtrykker det.

Han bruger også talesyntese, og nævner blandt andet den nye islandske talesyntese, som er på vej. Blindeforeningen i Island er primus motor i den sag, men Dysleksiforeningen er også inde over. Ifølge Ívarsson er der også arbejde i gang for at udvikle et program til talegenkendelse (tale-til-tekst), så man vil kunne tale islandsk til sin computer, som så vil nedfælde det på skrift.

Lese- og skrivevansker blant unge er utbredt i hele Norden

Prosjektet «Inkludering av unge utenfor skole og arbeid» i Nordens Velfärdscenter retter søkelyset på ungdom som har falt ut av skolen, og som sliter med å skaffe seg innpass i arbeidslivet.

Målet med prosjektet er å gi en sammenlignende analyse av politikk og innsatser for å inkludere ungdommen, og beskrive et utvalg av «beste praksis»-prosjekter og tiltak for å få ungdom til å fullføre utdanning eller etablere seg på arbeidsmarkedet.

Ole Johnny Hansen, som leder prosjektet, har denne kommentaren til sammenhengen mellom lese- og skrivevansker og frafall fra skolen:

«Overraskende mange unge med lese- og skrivevansker blir ikke oppdaget, og får derved ikke nødvendig hjelp. Lese og skriveferdigheter er basiskunnskaper alle bør ha med seg som et minimum av kompetanse fra skolen. Mange unge sliter unødvendig og oppnår dårligere resultater enn læringsnivået skulle tilsi, mens andre ikke klarer å fullføre.

Med ufullstendig kompetanse og manglende formelle kvalifikasjoner øker problemet for den enkelte unge med å få seg jobb. Ringvirkningene er mange og uheldige. Arbeidsledighet er en dårlig start på voksenlivet. Mange studier viser sammenheng mellom lav inntekt fra sosiale støtteordninger, inaktivitet, dårlig fysisk og psykisk helse og økt kriminalitet.

En stor islandsk undersøkelse over frafall fra skolen, viste at de

unge som droppet ut slet med dårligere selvfølelse enn de som fullførte. Den samme undersøkelsen beskriver frafall som en avslutning på en prosess som startet mange år i forveien.

Manglende lese- og skriveferdigheter innenfor skolens rammer vil naturlig prege den enkelte unge. Tidlig opplevelse av ikke å henge med skaper en følelse av å mislykkes der andre lykkes. Dette kan lett gi den unge en opplevelse av å være utenfor og «dum», noe som tidlig vil prege den enkelte unge. Tidlig hjelp, tilpasset undervisning og bruk av ny teknologi kan snu dette, slik at den enkelte unge kan få utvikle sine evner og sin positive sosiale tilhørighet. Motsatt står man i fare for å utvikle negativ adferd i form av at den unge melder seg ut, bli mindre lærevillig, deltar mindre i sosiale sammenhenger og forplikter seg mindre for fellesskapet.

Dårlige skolerresultater gir økt frafall. Barn med lese- og skrivevansker som ikke får nødvendig hjelp får dårlige skolerresultater. Sammenhengen er åpenbar. Å identifisere elever med lese og skrivevansker og iverksette nødvendige hjelpetiltak er av avgjørende betydning for å sikre at de unge gjennomfører skolen og gis en god start på voksenlivet.»

Ole Johnny Hansen leder prosjektet «Inkludering av unge utenfor skole og arbeid» i Nordens Velfärdscenter.

Rammer et stort behov

Landsmennt i Island er en uddannelsesfond i regi af Islands Arbejdsgiverorganisation (SA) og arbejdere i provinsen. Landsmennt giver i samarbejde med de funktionshæmmedes IT-center (TMF) og arbejdsmarkedets uddannelsescenter (FA), støtte til mennesker med læse- og skrivevanskeligheder.

– Vi opfordrede folk til at deltage i uddannelsesfondenes kurser og ydede samtidig støtte til køb af diverse kompenserende hjælpeprogrammer til læsning og skrift. Vi lærte folk blandt andet, hvordan de kunne hente en gratis talesyntese, få fat i Easy Tutor hjælpeprogrammet eller andre tilsvarende programmer, som også indeholder en ordliste. Mange af de mennesker, som får hjælp, har været på et hav af kurser, uden at det rigtig

har hjulpet. Disse programmer er til gengæld en kæmpe omvæltning. Lige pludselig kan folk læse aviser og andre tekster, som de aldrig tidligere har kunnet læse. Muligheden for at få højtlesning af tekst løser både læse- og skrivevanskelighederne, siger Kristín Njálsdóttir, som er leder af Landsmennt samt Ríkismennt, som er udviklings- og uddannelsesfond for offentligt ansatte i provinsen, og Sveitamennt, som er uddannelsesfond for de kommunalt ansatte i provinsen.

– Man kunne se, at mennesker med læse- og skrivevanskeligheder var en overset gruppe og uddannelsesfondene besluttede at gribe ind, siger Kristín Njálsdóttir, som er leder af Landsmennt, Ríkismennt og Sveitamennt. I alt har disse fonde sammen med Starfsafl omtrent 55.000 medlemmer, som svarer til cirka en tredjedel af det islandske arbejdsmarked.

Årlig støtte

Uddannelsesfondene yder ISK 60.000 (ca. DKK 3.000) om året per person til støtteberettigede kurser eller hjælpemidler. Beløbet er ikke øremærket til kun ét bestemt formål, men kan benyttes i mange forskellige støtteberettigede sammenhænge. Folk kan også vælge, hvis de ikke har modtaget støtte i løbet af tre år, at få ISK 180.000 på en gang.

– Man kan søge støtte til op til 75 procent af købsprisen på hjælpeprogrammerne. Der er altid en lille egenbetaling. Vi spørger til gengæld ikke, om folk køber hjælpeprogrammerne til sig selv eller til andre i familien. Folk køber simpelthen programmerne, fordi læse- og skrivevanskeligheder er et problem i deres liv, hvad enten det drejer sig om ens mand, ens kone eller ens børn. Folk ville

lade være med at komme og søge støtte, hvis de altid skulle oplyse, hvem der skulle bruge programmerne. Det er et lidt tabubelagt emne.

Hvorfor ikke statens opgave?

Island adskiller sig lidt fra de øvrige nordiske lande med hensyn til støtten til ordblinde voksne. I de øvrige lande yder staten direkte støtte på området.

– Her i Island bliver dysleksi ikke defineret som et handicap. Det er en af grundene til, at statens forsikringskasse ikke er indblandet. Uddannelsesfondene her hos os og handelsfolkernes uddannelsesfond, med cirka 80.000 medlemmer i alt, besluttede i fællesskab at træde til og støtte medlemmerne til køb af hjælpeprogrammer. Vi kunne se, at der var et udækket behov, og at nogen måtte tage sig af det. Vi tænkte som så: «Hvis der ikke er nogen andre, som vil tage sig af sagen, så må vi træde til.» Der er trods alt tale om arbejdernes egne fonde. Arbejdsgiverne hilser også initiativet meget velkomment. På rigtig mange arbejdspladser er IT-kundskaber og aktiv brug af computere nærmest en forudsætning for at kunne udføre sit arbejde.

Stort behov for oplysning

Ifølge Njálisdóttir kæmper uddannelsesfondene mod det faktum, at 38 procent af alle på det islandske arbejdsmarked kun har en folkeskoleuddannelse eller mindre. Til gengæld er der også forholdsvis mange akademikere på arbejdsmarkedet.

– Der er et kæmpestort behov for efteruddannelse. Cirka 12–15 procent af medlemmerne benytter sig af uddannelsesfondenes tilbud. Med hensyn til læse- og skrivevanskeligheder, så får folk ikke kun støtte til køb af hjælpeprogrammer.

Der bliver også ydet støtte til mange forskellige kurser. Vi har også ydet støtte til diverse oplysningskampagner, blandt andet i samarbejde med arbejdsmarkedets uddannelsescenter, FA, og de funktionshæmmedes IT-center, TMF. TMF er finansieret af staten, men samarbejdet vedrørende læse- og skrivevanskeligheder er kun en brøkdel af deres arbejde.

Ny lov om voksenuddannelse

Det var først i 2010, at Island fik en lov om voksenuddannelse. Arbejdsmarkedet havde for længst indset, at man var nødt til at tage sig af voksenuddannelse, og at ansvaret var mindst lige så stort hos arbejdsmarkedets parter, som hos staten.

– Det er arbejdsmarkedets parter, som viser et initiativ og siger: «Nu går den altså ikke længere, vi må selv lave noget!» Sådan starter det hele. Uddannelsesfondene hos os startede først under overenskomstforhandlingerne i år 2000.

Landsmennt

16 fagforeninger i Islands fagforbund, SGS, er medlemmer af Landsmennt. I alt er der 19 fagforeninger i SGS, men tre af foreningerne i Reykjavík og omegn driver søsterfonden Starfsafl. Landsmennt og Starfsafl har som hovedopgave at støtte udviklings- og aktiveringsprojekter, støtte drift af kursusvirksomhed og give direkte støtte til privatpersoner, fagforeninger og firmaer med henblik på erhvervsfaglig efteruddannelse. Landsmennt har blandt andet lavet en indsats for mennesker med læse- og skrivevanskeligheder.

Computeren som waveboard

– Vi kalder computeren et waveboard efter de boards, de unge elsker at køre på. Man må tænke positivt, bruge positive ord og sige: «Hvor er vi heldige, at Søren har fået en computer. Den skal vi sørge for at bruge».

Læreruddannede Lone Primdahl var med til at starte Farsø Efterskole op for 13 år siden. I øjeblikket er en god håndfuld af skolens lærere i gang med en diplomuddannelse, og ambitionsniveauet har således altid ligget højt. Det nyder elever som Anders Boyes godt af. Han føler sig efter et ophold nu rustet til at tage 10. klasse i den normale folkeskole.

Det siger Lone Primdahl, forstander ved Efterskolen i Farsø, der udelukkende henvender sig til unge med skrive- og læsevanskeligheder – og alle elever er udstyret med en computer.

– Læreren må se mulighederne og få dem frem, fordi computerne

med støtteprogrammer giver adgang til at lave ting, man ikke kunne uden. Først i det øjeblik at ord og tænkning bliver, at hjælpemidlerne tilfører klassen noget, fungerer det. Det er en tankegang – en sproglig handling – der skal udvikles.

Farsø Efterskole arbejder ud fra en anerkendende tilgang, og Lone Primdahl understreger vigtigheden af at bruge tænkning og sprog positivt. Som lærer må man glæde sig over det udfordrende og meningsfulde i at arbejde med ordblinde unge mennesker i stedet for at ærgre sig over vanskelighederne.

– Læsning = afkodning x forståelse. Hvis en af disse faktorer er 0, så sker der ingen læsning. Afkodningsdelen kan IT hjælpe med. Hvis eleverne bliver gode til at bruge hjælpeprogrammerne, så er det afkodningsmæssigt faktisk løst – men det er også det eneste, hjælpemidlerne bidrager med. Dertil kommer hele forståelsen – refleksionsdelen – som er det, vi arbejder meget med.

Opfattes fejlagtigt som krykker

Hvert år taler Lone Primdahl med 100 forældre og elever, der søger ind på Farsø Efterskole. De fortæller ofte den samme historie om oplevelserne fra folkeskolen, hvor de har fået en IT-rygsæk bevilget opfulgt af et kursus i at bruge redskaberne.

– Det fungerer så langt, men efter at være vendt tilbage til klassen går den tit i glemmebogen. Jeg tror, det kan skyldes, at man betragter computeren med hjælpeprogrammer som et par krykker. At nu er der en elev i klassen, der har fået krykker – og for langt de fleste mennesker, handler det om hurtigst muligt at komme af med krykkerne igen. De er ikke smarte, og hvis det kan skjules, så gør man det. Det er jo helt forkert, siger Lone Primdahl.

Farsø Efterskole har niveaudelt undervisning i alle fag. Hvis man har vanskeligheder i et fag, men er god til et andet, så kommer man på forskellige hold. På den måde fjerner man den daglige

frustration, eleverne har oplevet i folkeskolen, hvor nogle i hver eneste time år efter år er blevet konfronteret med at være dårligst. I takt med at IT bliver integreret, mindskes behovet for at niveaueindele efter læseevne – men det er stadig nødvendigt at inddele efter forståelsesdelen og refleksionsdelen.

– Det er uklogt at forsøge at skjule elevernes vanskeligheder for dem selv. De ved det alligevel, langt før andre ved det. Hvis man oplever et barn have svært ved at læse, og man i bedste hensigt giver det opmuntring, mens barnet frustreres, så er resultatet at barnet sidder alene med problemet. Først i det øjeblik hvor forældre og lærere anerkender, at der er et problem, der skal – og kan – løses, er man sammen med eleven om det.

Selvtilliden får et boost

– Da jeg startede i 8. herude, var det i meget små klasser, og der var meget mere tid til os, end jeg havde været vant til. Det var godt, at lærerne var mere optaget af hver enkelt elev, siger Anders Robert Boyes Nielsen. Han nærmer sig afslutningen på sit andet skoleår på Farsø Efterskole, og klassestørrelsen er nu mere normal.

– Men det er jeg rustet til, fordi det første år gav mig så meget især mht. selvtillid. Det var her på efterskolen, jeg fik indblik i, at ordblinde faktisk kan se godt ud, kan være stærke og i det hele taget være positive forbilleder.

– Jeg tror det er noget, man oplever på de fleste efterskoler generelt, istemmer Lone Primdahl, at eleverne går ud med en større selvstændighed og selvtillid, end da de kom ind. Men på en specifik ordblindeefterskole som vores, oplever man nok et endnu større spring i deres måde at opfatte sig

selv på, og det er også den respons vi får fra både forældre og eleverne selv.

CD-ORD er fast kompagnon

Det første Anders gør, når en skoletime går i gang, er at starte computeren og CD-ORD. Kun i hans bedste fag, matematik, foretrækker han at skrive på papir, så computeren kan få en pause, men ellers bruges den i alle fag.

– Min mor opdagede for alvor mine problemer omkring 4. klasse, og købte en computer til mig. Jeg gik på privatskole, hvor der ikke var nogen speciel viden om ordblindhed, men min mor hyrede en speciallærer, der kunne lære mig at bruge blandt andet CD-ORD hensigtsmæssigt. Dengang var jeg mere indelukket i skolen. I Farsø er jeg blevet dygtigere rent fagligt, fordi jeg er blevet presset mere til at deltage aktivt i undervisningen.

Efter afgangsprøverne vender Anders næste skoleår tilbage til folkeskolen og tager 10. klasse på en skole, der tilbyder en idrætslinje. Derefter står den på HTX.

– Og det ser jeg ikke længere som noget problem i forhold til mine læse- og skrivevanskeligheder.

Efterskolen

Efterskolen er en dansk skoleform for 14–18-årige. Normalt bor eleverne på skolen alle undervisningsdage, og de kan også opholde sig på skolen i weekenderne. Der er over 250 Efterskoler i Danmark, heraf 21 ordblindееfterskoler.

Ordblindееfterskolerne henvender sig til normalt begavede og -fungerende unge, der har læse- og skrivevanskeligheder. Dvs. at de ikke behøver være decideret dyslektikere, men alle elever har vanskeligheder og er henvist gennem PPR (Pædagogisk Psykologisk Rådgivning).

Et efterskoleophold koster DKK 30–40.000,- som forældrene selv betaler med tilskud fra staten afhængigt af deres indtægt.

Læs mere på www.efterskole.dk

Efterskolen i Farsø

Efterskolen i Farsø har været et førende tilbud i 13 år. De var den første ordblindееfterskole, der tilbød folkeskolens afgangsprøve, og normalt går alle elever op. Der dispenseres dog ofte for skriftlig engelsk. Da IT-hjælp til læse- og skrivevanskeligheder dukkede op for alvor, investerede skolen hurtigt et stort beløb. I dag har alle 83 elever en computer med bl.a. CD-ORD, som tilpasses individuelt.

Låt talangerna komma till tals

Vi kan inte stirra oss blinda på de svårigheter som personer med läs- och skrivsvårigheter har. Istället ska vi fokusera på deras styrkor: det finns inte endast svårigheter, det finns också talanger, säger Anna-Maija Hintikka.

Anna-Maija har alltid på ett eller annat sätt arbetat med språk. Sedan 1994 fram tills hon blev pensionerad i 2004 undervisade hon personer med läs- och skrivsvårigheter. Anna-Maija är fortfarande aktiv och håller på att skriva en bok om ämnet.

Pedagogik i skolan

Anna-Maija har föreläst och utbildat lärare om läs- och skrivsvårigheter i Finland. Hon har försökt föra fram budskapet om att vi ska lyfta fram styrkor hos personer med läs- och skrivsvårigheter. Skolelever som lider av läs- och skrivsvårigheter klarar sig fint i skolarbetet då man i undervisningen utgår ifrån de områden eleverna är bra på och närmar sig via elevernas styrkor de ämnen eleverna behöver extra stöd med.

– Situationen i skolan är bakvänd. I skolan används ofta arbetsredskap som elever med läs- och skrivsvårigheter har svårt att använda och åsidosätter de egenskaper dessa elever behärskar, konstaterar Anna-Maija.

Språkundervisningen är ett exempel på när elever med läs- och skrivsvårigheter åsidosätts. Undervisningen startar med en penna, ett papper och en bok och först långt senare kommer de muntliga färdigheterna med i undervisningen.

– Inte är det så här vi lär oss vårt modersmål, understryker Anna-Maija. Först lär vi oss att

prata och därefter kommer det skrivna språket med i bilden.

För en person med läs- och skrivsvårigheter gestaltas språket som en helhet, framför allt via språkets melodi, hela meningar och olika fraser. Det bästa sättet för en person med läs- och skrivsvårigheter att lära sig ett främmande språk är genom att använda språket i konkreta situationer.

– Om jag var en diktator skulle skolarbetet utföras genom det kommunikativa. Skrivandet och läsandet skulle läras där vid sidan om. Bokstäverna kan t.ex. läras genom att skapa tredimensionella skulpturer med lera och samtidigt undersöka hur ljudet skapas med munnen och tungan.

Styrkor hos personer med läs- och skrivsvårigheter

– Jag har i många situationer påpekat att varje innovativt företag borde anställa personer med läs- och skrivsvårigheter, eftersom de har förmågan att snabbt finna lösningar på problemsituationer.

Personer med läs- och skrivsvårigheter har också förmågan att utföra många sysslor samtidigt; deras tankesätt flyter och bubblar. Det är här vi har rikedomerna. Många har också förmågan att gestalta och föreställa en tredimensionell omgivning, säger Anna-Maija.

Personer med läs- och skrivsvårigheter har ofta en accentu-

erad förmåga att gestalta större helheter. Genom att förstå kontexten kan de placera detaljerna. Svårigheterna uppstår då personer med läs- och skrivsvårigheter skall lära sig läsa, vilket innebär en förmåga att övergå från ett mångdimensionellt till ett tvådimensionellt tänkande.

Erfarenheter som lärare för personer med läs- och skrivsvårigheter

I 1994 erbjöds Anna-Maija möjligheten att jobba som lärare för personer som avbrutit sin skolgång i Helsingfors. De var ivriga men mycket skolrädda vuxna elever. Första dagen på skolan var det en av eleverna som anlände till klassrummet och konstaterade att det som tur fanns några buskar vid entrén på skolan. Eleven hade öppnat skoldörren, men stanken från skolan lyfte fram gamla minnen så starkt att hon blev illamående. Detta beskriver väl hur traumatiserande skolerfarenheter eleverna haft.

Många av eleverna i skolan hade blivit straffade, utsatta för skam och stigma på grund av sina svårigheter. Ett enormt gap hade uppstått mellan dem själv och lärandet.

– Första dagen på skolan lät jag eleverna förstå att jag som lärare vet något om det jag borde lära ut, men att de är tvungna att handla mig i hur de vill bli lärda, berättar Anna-Maija.

Utbildningen på skolan blev elevernas och lärarnas gemensamma upptäcktsfärd mot inläring och den bästa lärarutbildningen hon haft. Utgångspunkten var att eleverna inte skall behöva uppleva att de skall prestera inför ett prov. Nu var det lärandet som sattes i fokus.

Testing

I Finland brukar personer som

misstänks ha läs- och skrivproblem testas. Med ett intyg är det t.ex. möjligt att få vissa specialarrangemang i de nationella studentskrivningarna. Men det är inte endast därför personerna testas. Det är en bra möjlighet för den som testas att komma underfund med den bästa studietekniken.

– Det är framför allt tre fenomen som jag försöker identifiera i samband med testet: förmågan att särskilja fonem, arbetsminnet och hur snabb personen är på att hitta ord för att benämna olika begrepp.

Personer med läs- och skrivsvårigheter har problem att särskilja närstående ljud ifrån varandra, dvs. fonem. Det kan vara frågan om ch-ljud, skillnaden mellan p och b, nk och ng. Hörseln fungerar så att säga inexakt.

I testsituationen försöker Anna-Maija inte endast på komma underfund med det som personen har svårt med utan också tillsammans fundera på styrkor och en studieteknik för att klara av skolarbetet.

– Personer med läs- och skrivsvårigheter klarar sig vanligtvis bra i livet om de har haft någon som har stött dem och trott på dem, säger Anna-Maija Hintikka, som är utbildad bibliotekarie, talterapeut och specialklasslärare.

En kille med kämparglöd

Lassi Ajalin har inte lätt för att lära sig. Hela sitt liv har han fått kämpa med att läsa, skriva, uttala ord och uttrycka sig.

– Äntligen upplever jag att jag har kommit någon vart. Nu kan jag börja bygga upp ett självständigt liv, säger Lassi Ajalin.

Lassi är nytexaminerad från yrkeshögskolan Metropolia i Helsingfors, Finland. Det är han stolt över. Han är ingenjör med examen inom datakommunikation och det är också det han är bra på.

– Om någon ger mig en karta och säger att gå från punkt A till punkt B har jag ingen aning om var jag är, men om jag får en dator framför mig som inte fungerar brukar det inte gå många sekunder för mig att upptäcka var problemet ligger, säger Lassi.

Grundskolan avklarade han i en specialskola där hans problem togs i beaktande. Han har diagnosen dysfasi, men hans svårigheter har inte hindrat honom att hitta sin väg

i livet. Efter att Lassi hade slutfört grundskolan gick han en fyraårig yrkesutbildning med dubbelexamen i automation och datakommunikation. Efter grundutbildningen arbetade han några år vid Helsingfors utbildningsverk, varefter han gick arbetslös en tid.

Via en kurs mot högre utbildning

Lassi fick mod att söka sig till en högre utbildning efter en kurs organiserad av den lokala föreningen inom Förbundet för all inlärning. Kursen hade en avgörande betydelse för Lassis fortsatta studier.

– Tack vare den kursen fick jag

mod att skicka in ansökningspapren till yrkeshögskolan. Jag gjorde det på prov, till min överraskning blev jag antagen. Det var inte så här det skulle gå, säger Lassi leende.

Utmanande och givande

– I jämförelse med en normalstuderande har jag säkert varit tvungen att fyrdubbla eller till och med göra sex gånger så mycket jobb. Det är ju också därför jag utvecklats så mycket under min studietid. När jag en gång börjat med något ger jag inte efter. Jag är envis.

Lassi lär sig bäst genom att se på bilder. Han ansökte med hjälp av läkarutlåtande om att få köpa en telefon med bra funktioner för fotografering som hjälpmedel och fick det också. I telefonen fanns också funktioner för GPS positionering och kalender.

Ivrig fotograferande

– Jag knäppte kort på anteckningarna lärarna skrev på tavlan. Därefter flyttade jag filerna till min dator och läste till mina tenter genom att se på bilderna. Det var så jag lärde mig, berättar Lassi. I mitt tänkande brukar jag omvandla en text till en bild.

Han kunde också omvandla texterna som han fotograferade till en text i word format genom att använda s.k. OCR teknik.

Lärarna förhöll sig positivt till hans ivriga fotograferande och uppmanade honom att dela med sig av bilderna han laddade upp på sin dator. Ibland har Lassi också bett lärarna tala långsammare för att hinna med i undervisningen.

Lassi lär sig också genom att lyssna, men han har inte nämnvärt använt sig av ljudböcker inom studierna, eftersom det inte gick att få tag på ljudböcker på kort varsel och ofta var det frågan om att lära sig några sidor här och andra sidor där.

Förutom att Lassi har via sina studier fått ett yrke har han också fått ett starkare självförtroende, lärt sig behärska nya saker och framförallt lärt sig vilken studieteknik han skall använda sig av.

– De tenter jag har fått höga vitsord i har jag avklarat med en vänsterarm men de kurser jag har fått dåliga vitsord i har jag verkligen fått kämpa för, men det är också dem jag är speciellt stolt över.

Motgångar

Trots att Lassi har fått förståelse för sina problem i samband med studierna har han också fått uppleva det motsatta. När han började sin yrkesutbildning efter grundskolan uppmanades han att hoppa av då lärarna inte trodde att han skulle klara av sina studier.

– Men både min mamma o neuropsykolog sade «nej, det går vi inte med på», berättar Lassi.

Lassi hade blivit antagen till skolan i normal antagningsordning, utan några som helst specialvillkor. Samma lärare som var tveksamma om han skulle klara sig i yrkeshögskolan uppmanade Lassi att fortsätta till högre studier efter att han avklarat studierna.

Stöd

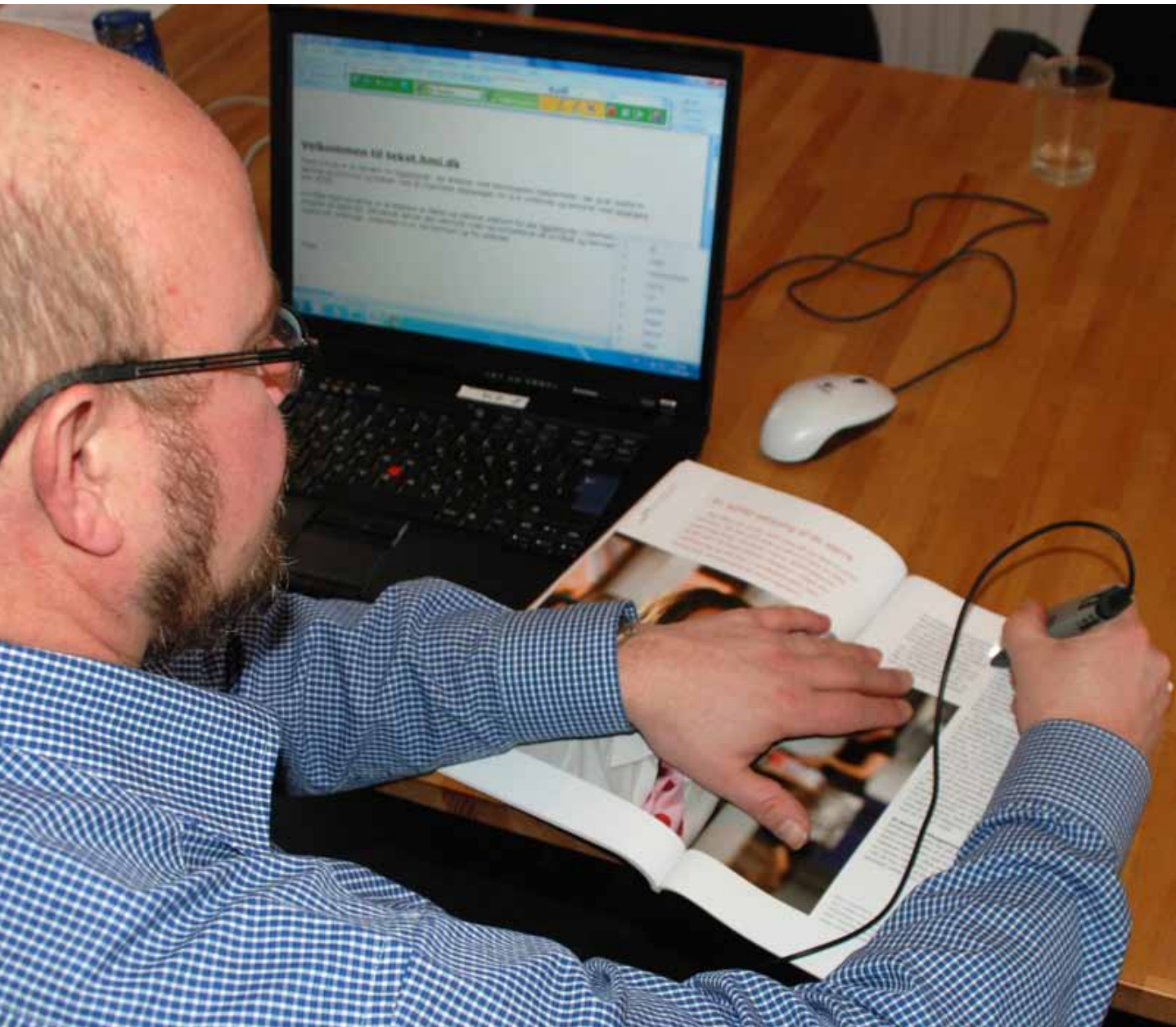
Lassis mamma har otaliga gånger kämpat för att Lassi skall få det stöd han är berättigad till, som t.ex. talterapi och rätt till en neuropsykolog. De olika studiehandledarna har också varit viktiga.

– Utan ledaren för kursen som den lokala föreningen i Förbundet för all inläring organiserade skulle jag aldrig haft mod att söka mig till yrkeshögskolan, berättar Lassi. Under studietiden fick jag också hjälp av en tutor. Hon hjälpte mig att skriva rent mitt slutarbete.

Lassi har just påbörjat ett nytt jobb som IT-ansvarig för ett företag i Helsingfors.

En IT-rygsæk er god ballast

Det begyndte i Sverige med it-hjælpemidler til voksne med læse- og skrivevanskeligheder. De blev udstyret med en rygsæk med bærbar computer med støtteprogrammer, scanner, c-pen og digitale tekster med syntetisk tale. Kort sagt: En it-rygsæk. Danmark fulgte op og udgav bogen 'It-rygsæk til ordblinde' i regi af Hjælpemiddelinstittet.

Erik Arendal viser nogle af IT-rygsækkens muligheder. På computeren kører programmet ViTal, der modtager teksten fra c-pennen.

Scanneren og pennen i rygsækken kan lave en bogside til et billede, der sendes ind i computeren, hvor der foretages en såkaldt OCR-behandling, så det bliver til tekst igen. Til større ting findes der kopimaskiner, der automatisk kan behandle en hel bog, hvis man skærer ryggen op. Man kan søge Uddannelsesstyrelsen om at få forberedt undervisningsmateriale på den måde, hvilket sparer meget tid for den studerende.

– Det er et spørgsmål om tilgængelighed. Det bør ikke være den enkelte studerende, der skal scanne alle sine bøger mange hundrede sider ind én ad gangen på en lille scanner fra rygsækken, siger Erik Arendal, Hjælpemiddel-institutet i Danmark.

Han gætter på, at det om få år bliver skolernes ansvar at gøre deres undervisningsmateriale tilgængeligt for ordblinde elever. Det bliver også lettere, når forlagene tager initiativ til at frigive og sælge bøgerne i digital form, så man umiddelbart kan få dem læst op. I dag er det § 17 i den danske ophavsretslov, der fastslår, at man må konvertere materialer til folk, der er ude af stand til at læse en tekst.

Arendal mener, at skolerne i fremtiden også må investere i hjælpeprogrammerne, så de ligger på alle maskiner og er tilgængelige for alle studerende og elever. Mange skoler og kommuner har allerede gjort dette.

– It-rygsækken er slået an. Ordningen fungerer, og forældre til ordblinde har en forventning om, at deres børn får en. Længere ude i fremtiden tror jeg dog, at it-rygsækken vil forsvinde i tilgængelighedens navn. Det hænger rigtig tæt sammen med FN's handicapkonvention om inklusion og deltagelse.

Fakta

§ 17: Det er tilladt at gengive og sprede eksemplarer af udgivne værker, når gengivelsen og de spredte eksemplarer er særligt bestemt til brug for blinde, svagtseende, døve og talelidende samt personer i øvrigt, der på grund af handicap er ude af stand til at læse trykt tekst.

Man har på den baggrund ret til at gengive tekster, der er udgivet som papirudgaver, eksempelvis som digital tekst til den enkelte person med et handicap – hvilket kunne være ordblindhed.

Et forlag er ikke forpligtet til at udlevere en papir-baseret udgivelse i digital form, så ofte må man selv foretage indscannings-arbejdet.

Læs mere

<http://tilgaengelighed.emu.dk/tilgaengelighed/hjaelpemidler/ophavsret.html>

Ett helt batteri med möjliga åtgärder

Arbetsförmedlingen kan erbjuda ett brett spektrum av åtgärder till personer med läs- och skrivsvårigheter. Välfärdsteknologi spelar en central roll för möjligheterna att skapa en öppnare arbetsmarknad för dyslektiker. Vägen till dagens utbud av tjänster startade på 1980-talet på Arbetsmarknadsinsitutet i Sundbyberg, där Krister Åslin då var arbetsvägledare.

Kent Sköld vid Arbetsförmedlingen Rehab visar en anpassad arbetsplats – Krister Åslin i bakgrunden.

– Tillsammans med bland andra Kent Sköld byggde vi upp ett dyslexiteam som servade hela Stockholm, berättar Krister Åslin, i dag kvalificerad handläggare på Arbetsförmedlingens huvudkontor.

I teamet ingick psykolog, arbetsterapeut och arbetskonsulenter. Många liknande arbetslag byggdes senare upp över stora delar av Sverige.

Arbetet inriktade sig inlednings-

vis på ungdomar med specifika inlärningssvårigheter; bl.a. läs- och skrivsvårigheter, koncentrations- och minnesproblematik.

– Arbets sökande med den här typen av svårigheter har ofta en dålig självbild, säger Krister Åslin. Upplevelserna av att inte bli förstådd, att betraktas som dum påverkar valet av utbildning och arbete.

Datateknologin innebar ett revolutionerande genombrott. Talsyntesen, att kunna lyssna av den skrivna texten och sedan lära sig att stava rätt med hjälp av exempelvis rättstavningsprogrammet «Stava Rex», gav många en helt ny och bättre vardag.

Välfärdsteknologi bådär gott

Hjälpen kan vid behov vara mycket omfattande.

– Dyslektiker som idag kommer till Arbetsförmedlingen har tillgång till ett helt batteri med möjliga åtgärder, säger Krister Åslin. På stödsidan kan arbetsgivare få olika typer av ekonomisk kompensation om arbetsförmågan är nedsatt. På tekniksidan kan vi göra en lång rad tekniska anpassningar av arbetsplatser. Genom olika stöd till arbetsgivare, anpassning av arbetsplatser, och anpassningar under en arbetsmarknadsutbildning har situationen blivit avsevärt bättre. De som har det extra svårt kan få en arbetsförmedlare med SIUS-kompetens (SIUS = särskilt introduktions- och uppföljningsstöd) som följer med ut till arbetsplatsen och hjälper arbetssökande under en längre tid, allt för att underlätta anpassningen till arbetslivet.

Men det återstår mycket att göra, menar Krister Åslin.

– Vi behöver bli bättre på att följa med i den tekniska utvecklingen, som erbjuder många nya möjligheter för personer med

kognitiv problematik. De applikationer som tas fram generellt för smartphones är inte utvecklade för personer med funktionsnedsättningar. Däremot finns det speciellt framtagna applikationer som underlättar och kompenserar de svårigheter individen har med exempelvis att läsa, skriva, komma ihåg och orientera sig. Det är ofta användarna av dessa hjälpmedel som påvisar behoven.

Han menar att arbetsförmedlingen kan utveckla och bli bättre på att stödja dem som har s.k. «osynliga funktionsnedsättningar», som inte självmant berättar och som inte vågar eller kan sätta ord på sina problem.

Arbetsförmedlingen ska genomföra en informationskampanj i syfte att uppmärksamma arbetsgivare, personer med funktionsnedsättning samt andra berörda om vilka insatser som finns för anställning av personer med funktionsnedsättning som medför nedsatt arbetsförmåga.

– Det finns många arbetsgivare som anställer folk med en funktionsnedsättning, säger Krister Åslin. Deras berättelser är viktiga förebilder för andra arbetsgivare.

3 **Fra** **virkeligheten**

Efter en karriär inom kommunal socialtjänst som bl.a. flyktig-samordnare, skuldsanerare och arbetsvägledare, började Krister Åslin arbeta med fokus på ungdomar med läs- och skrivsvårigheter redan på 1980-talet. Han är en av pionjärerna på området.

Overhyppighet av lese- og skrivevansker ved nedsatt arbeidsevne

I Norge regner vi med at om lag 220 000 mennesker har nedsatt arbeidsevne. Blant dem kan forekomsten av lese- og skrivevansker være så høy som 40 prosent.

Det viser en studie som i disse dager gjennomføres i regi av Attføringsbedriftene (i Norge), i samarbeid med blant andre NAV (Arbeids- og velferdsdirektoratet) og Vox (Nasjonalt fagorgan for kompetansepolitikk). Allerede nå kan vi slå fast at det er en overhyppighet av lese- og skrivevansker hos mennesker med nedsatt arbeidsevne. I gruppen unge med frafall i videregående opplæring synes forekomsten å være enda høyere.

Noen voksne med lese- og skrivevansker er selv i stand til å kompensere for vanskene gjennom å lære seg egne teknikker, lære seg bruk av datatekniske hjelpemidler eller tilpasse seg en arbeidssituasjon

som setter små krav til lese- og skriveferdigheter. For dem som ikke greier å kompensere for vanskene, er det likevel mange som finner veien inn i arbeidslivet, ofte i ufaglærte og manuelle jobber. Altfor mange ender opp med arbeidsledighet eller i statistikken blant dem som regnes som «personer med nedsatt arbeidsevne». Det som karakteriserer denne gruppen er:

- Lav selvfølelse som følge av mange og sterke nederlagsopplevelser
- Liten tiltro til kvalifisering gjennom skolegang og kurs
- Negativt syn på skolevesen og hjelpeapparatet

Attføringsbedriftene – en bro til arbeidslivet

Bransjeforeningen Attføringsbedriftene er en fagutviklings- og interesseorganisasjonen for landets 110 attføringsbedrifter. Årlig yter landets attføringsbedrifter tjenester til nærmere 35 000 personer.

Med attføring menes yrkesmessig rehabilitering.

- Attføringsbedriftene tar utgangspunkt i arbeidssøkerens bistandsbehov, arbeidsevne og løfter enkeltindividet nærmere arbeidslivet gjennom kvalifisering, arbeidstrening og ikke minst motivasjon til å tro på egne muligheter.
- Attføringsbedriftene gir individtilpassede tilbud for eksempel med lese- og skriveopplæring, kunnskap om ernæring og kosthold, karriereveiledning m.m. i tilknytning til målrettet arbeidstrening og kvalifisering.
- Attføringsbedriftene har spisskompetanse innenfor attføring og arbeidsrettet rehabilitering
- Attføringsbedriftene har tverrfaglige miljøer, gode kvalifiseringsarenaer samt omfattende nettverk mot næringslivet og det offentlige som vi utnytter til beste for arbeidssøkerne og NAV.

www.attforingsbedriftene.no

- Svakt ordforråd og begrenset kunnskap om samfunnsdebatt og omverden
- Lite utdanning

Læringsnettverket – tilpasset læring for arbeidslivet

Læringsnettverket er et landsomfattende kompetansenettverk av attføringsbedrifter (se ramme) som har valgt å satse på tilpasset læring, kompensatorisk opplæring og formalkompetanse for å gjøre sine arbeidssøkere best mulig rustet til et moderne arbeidsliv. Disse bedriftene har pedagoger med spesialkompetanse og metodekompetanse i Læringsnettverkets metodikk og opplæringsteknikk.

Læringsnettverket har en egen faglig referansegruppe hvor fagmiljøene og brukerorganisasjonene er representert. Referansegruppen er faglig oppdatert på de områdene læringsnettverket underviser.

Det gjennomføres årlig kurs og seminarer for faglig oppdatering av pedagogene i nettverket. Læringsnettverket er representert i rundt halvparten av landets attføringsbedrifter.

Læringsnettverket har innført en sertifiseringsordning for opplæringstjenester i tilsluttede bedrifter som medfører krav til:

- Lærers formalkompetanse
- Kartleggings- og diagnosesertifisering
- Individuell utarbeidelse av individuell opplæringsplan
- Metode- og hjelpemiddelkunnskap

Metodikk og innhold i lese- og skrivekurs

I Læringsnettverket får deltagere en skreddersydd opplæring som planlegges og gjennomføres sammen med en pedagog med spesialkompetanse på området. Dette innebærer at vi tar hensyn til funksjon (gjennom kartlegging og

diagnosearbeid), livssituasjon, interesser, yrkesvalg og ønsker. Opplæringen blir gitt i små grupper på inntil fire deltagere og går vanligvis over tre måneder. Innholdet i opplæringen kan være alt fra alfabetisering til innlæring av kompenserende leseteknikk og bruk av hjelpemidler. Alle deltagere får opplæring i bruk av datatekniske hjelpemidler, retteprogrammer og talesynteser, lesehastighetsutvikling osv.

Opplæringen gis gjerne i kombinasjon med skolegang og studier, lærlingeløp eller fagopplæring, yrkesspesifikke kurs og opplæringsprogrammer som for eksempel sertifikat for buss/lastebil/truck, arbeidspraksis eller annen yrkesrelevant aktivitet. Deltagerne forbedrer sine lese- og skriveferdigheter gjennomsnittlig med 30 prosent målt med screeningverktøy for lese- og skriveferdigheter i løpet av et slikt kursopplegg.

Spesialpedagogisk oppfølging i videregående skole

Variierende grad av spesialpedagogisk oppfølging blir gjort i den videregående skolen. Bare de med klar diagnose og sakkyndig tilråding fra pedagogisk-psykologisk tjeneste får bistand. Mange av elevene med lese- og skrivevansker faller ut av videregående skole og får av den grunn ikke den bistand videregående skole kan tilby.

Program for basiskompetanse i arbeidslivet

Noen arbeidstakere kan få hjelp lokalt på arbeidsplassen hvis han eller hun søker midler gjennom Vox for å holde for eksempel lese- og skrivekurs på arbeidsplassen. Ordningen omfatter ikke den store gruppen med yrkeshemmede eller frafallselever fra videregående skole. Les mer om *Program for basiskompetanse i arbeidslivet* på side 12.

Rune J. Kvarme er prosjektleder i Læringsnettverket.

Politikk

4

KAPITTEL

En potensiell statsminister med dysleksi

Blir det et borgerlig flertall ved neste stortingsvalg, får Norge en statsminister med dysleksi. Hun heter Erna Solberg, er partileder i Høyre og har sittet 21 år på Stortinget.

– Jeg har alltid hatt lettere for å uttrykke meg muntlig enn skriftlig. Vanskelighetene mine kom først for en dag da fransklæreren min

kommenterte en besvarelse med «du har mange spennende tanker i hodet, Erna, men jeg tror du skal unngå å uttrykke dem på fransk».

1	NVC anbefaler
2	Fakta
3	Fra virkeligheten
4	Politikk
5	Fra forskning
6	Internasjonalt blick
7	Tips
8	Samantekt Summary Tiivistelmä

– På tross av at det finnes mye tilgjengelig kunnskap, kartleggingsmetoder og IT-hjelpemidler, mangler skolen fremdeles kunnskap om hvordan man best tilrettelegger for elever med lese- og skrivevansker, mener Erna Solberg, partileder i Høyre.

Det var rene ord for pengene. På den tiden hadde jeg i flere år bevisst uttrykt meg skriftlig på en ganske enkel måte, ja, kanskje litt banalt, for ikke å få så mange skrivefeil.

Nasjonal dugnad

Det er fem–seks år siden Erna lot offentligheten få vite at hun har skrivevansker. Siden det har hun frontet lese- og skriveproblematikken i mange sammenhenger, som på konferansen Leseåret 2010, rett før jul i fjor. Da tok hun til orde for en nasjonal dugnad for å hindre at folk med lese- og skrivevansker ikke skal falle ut av arbeidslivet.

– Vi vet fra flere undersøkelser at én av fem i arbeidslivet har så store lese- og skrivevansker at de ikke klarer å ta mer utdanning og skaffe seg mer kunnskap. I dagens arbeidsmarked vet vi at nettopp det er helt nødvendig for ikke å falle ut av arbeidslivet. Arbeidslivet er hele tiden i endring. Det er nesten ingen manuelle yrker igjen, og selv i manuelle yrker må du rapportere og dokumentere arbeidet ditt. Det var tanken bak initiativet til dugnaden, sier hun.

Åpenhet må til

Erna presiserer at alle parter i arbeidslivet må være med på dugnaden. Arbeidstakere, arbeidsgivere og fagforeningene må gå sammen.

– Vi må snakke åpent om lese- og skrivevansker og få bukt med skammen og angsten som mange bærer med seg fra nederlag i skoledagene. Min erfaring fra bedriftsbesøk er at dette er noe alle parter er interessert i å gjøre noe med. Et godt bidrag er også de såkalte BKA-midlene som Høyre startet da de satt i regjering. Det innebærer at bedriften kan gå sammen med en kurs-

arrangør og få midler til å kurse ansatte i lesing, skrivning, regning og data – gjennom *Program for basiskompetanse i arbeidslivet* (les mer om det på side 12).

En stor del av kommunene melder om veldig liten søkning av folk med dysleksi til voksenopplæringen, og om Erna får det som hun ønsker ved neste valg, vil hun intensivere arbeidet på dette feltet. Med det vil hun fange opp dem som allerede er falt ut av arbeidslivet. Hun tror årsaken henger sammen med at lese- og skrivevanskene kommer for sent fram i avklaringsprosessen som folk på arbeidsavklaringspenger må gjennom for å få en varig stønad.

– Lese- og skrivevanskene kan ligge bak mye av frafallet fra arbeidslivet. Jeg kunne tenke meg å sentralisere voksenopplæringen i noen utvalgte kommuner og etablere et interkommunalt samarbeid. Det må være en innsats som strekker seg over flere år, kanskje ti år. Folk må få tilbud om kurs som er tilpasset voksne både når det gjelder tid på døgnet, innholdet i kursene og ikke minst med lærerkrefter som har spesialkunnskap om metodikk og hjelpemidler som er aktuelle ved lese- og skrivevansker.

– Det koster penger ...

– Ja, det koster penger på kort sikt, og jeg tenker at det må bli en stykkprisfinansiering over statsbudsjettet i prosjektperioden. Likevel vil det bli lønnsomt, utgiftene til dette tar samfunnet raskt inn når folk kommer i arbeid. Innsatsen må evalueres og sikkert videreutvikles underveis.

Tidlig innsats i skolen

Den potensielle statsministeren er også opptatt av skolen, nærmere bestemt av at barn med lese- og skrivevansker må få hjelp tidlig i skoleløpet. Også på denne arenaen vil hun ha prosjekter for å finne

nye veier til læring for alle og som ikke fører til stigmatisering.

– Jeg vil gjerne ta ut for eksempel 100 skoler i hele landet og la disse skolene selv få disponere ressursene til spesialundervisning. En sentral føring må være at de ikke tar utgangspunkt i diagnose, men i hvordan elevene fungerer – og setter inn hjelpen der det trengs og tilpasser undervisningen i klasserommet. Alle elevene kan nyte godt av spesialpedagogen og hjelpemidlene som tas i bruk. Å følge disse elevene gjennom grunnskolen vil være utrolig interessant. Sannsynligvis vil det vise noe vi alle er klar over, at tidlig innsats og universelle løsninger vil skape større mestring og læringsglede for alle – og langt færre vanskeligheter senere i skole- og utdanningsløpet.

PC er bærebjelken

Før fikk alle barn med spesifikke lese- og skrivevansker stønad til PC som hjelpemiddel. Støtten til ordinært datautstyr ble fjernet fra statsbudsjettet i fjor og ansvaret ble overflyttet til kommunene. Nå er PC-støtten redusert til å gjelde dem som har rett til spesialundervisning. Slett ikke alle med lese- og skrivevansker har behov for spesialundervisning. Men behovet for PC er derimot like stort for alle. Dysleksi Norge hevder at PC er bærebjelken i all tilpasset opplæring.

– Er du enig med dem?

– Ja! Ved å overføre ansvaret for PC-støtte til kommunene har koblingen mellom PC og kompensering programvare blitt borte. Det har resultert i at få skoler skaffer seg programvaren, og det går ut over de elevene som sårt trenger dem. Dessverre mangler fremdeles skolen kunnskap om hvordan man tilrettelegger for elever med lese- og skrivevansker, mener Erna Solberg.

PC er bærebjelken i tilpasset opplæring

– PC er bærebjelken i all tilpasset opplæring. Å gjeninnføre PC-støtten er et tiltak i tråd med regjeringens ønske om å lage et så godt ordinært tilbud at bare de færreste vil ha behov for spesialundervisning, sier Caroline Solem fra Dysleksi Norge, i dette innlegget.

– Endelig kan skoler leie lydbøker uten å betale gebyr, det kom fram i stortingsmeldingen «Læring og Fellesskap» som regjeringen la fram i mai. En stor seier, sier Caroline Solem, informasjonsskulent i Dysleksi Norge.

Før fikk alle barn med spesifikke lese- og skrivevansker støtte til PC som hjelpemiddel. Da støtten til ordinært datautstyr ble fjernet fra statsbudsjettet i fjor, ble ansvaret flyttet til kommunen. Nå er støtte til PC redusert til å gjelde elever som mottar spesialundervisning. Slett ikke alle med lese- og skrivevansker har behov for spesialundervisning. Men behovet for PC er derimot like stort for alle

Den nye ordningen er uoversiktlig, og har hatt en rekke uheldige konsekvenser. Vår erfaring er at

lokale myndigheter er usikre på hvem som skal få PC og hvem som skal betale for det.

Det har vært en eksplosjon i utvikling av spesialtilpasset programvare og utstyr de siste årene. Hverdagen for dem som bruker programmene er forandret fullstendig. Datahjelpemidler åpner dører for både innlæring og formidling av informasjon. Mulighetene er der. Likevel er situasjonen for de aller fleste med lese- og skrivevansker svært utfordrende. Mange har større ferdigheter enn

for 20 år siden, men det hjelper lite når kravene til skriftlighet har økt i samme tempo. Det finnes knapt et yrke hvor man kan fungere uten å kunne lese og skrive skikkelig. Selv i yrker som tradisjonelt er helt praktiske, kan man ikke klare seg uten lese- og skriveferdigheter. Dette fokuset har også økt i skolen. Basisferdigheter skal arbeides med i samtlige fag. Eleven trekkes for stavefeil på historieprøven. En elev på elektro-linje skal lære diktanalyse. Uten ståkarakter i engelsk får du ikke fagbrev som maler.

For å gjøre norsk skole bedre må brukerorganisasjonene på banen. I helsesektoren er bruker-medvirkning en selvfølge. Det burde være like selvfølgelig i opplæringssektoren.

Ta av deg brillene og vis meg hva du kan!

«Å vente-og-se» ved mistanke om lese- og skrivevansker er skadelig og dessverre utbredt. Tross en absolutt rett til å få barnet utredet, opplever mange foreldre at skolen venter i både måneder og år. Det tar også tid fra utredning er ferdig til vedtak fattes og tiltak settes i gang. I Norge har vi en Opp-læringslov som tar vare på elevene – på papiret. Problemet er at rettighetene ofte ikke oppfylles og at det ikke finnes sanksjoner overfor kommuner som bryter Opplæringsloven – og det gjøres i stort omfang. Det er dessverre forskjell på å ha rett og å få rett.

Elevene må få opplæring i basisferdigheter og mestre så langt det er mulig. Lærerne må ha to tanker i hodet på en gang, de må tørre å la eleven bruke alternative hjelpemidler som en del av undervisning i lesing og skriving. Å teste elever uten hjelpemidler er bare en test på at eleven har dysleksi, og det vet jo læreren fra før. Det er det samme som å si til en syns-

hemmet person: ta av deg brillene og vis meg hva du kan!

Det er helt avgjørende at læreren har kunnskap om ulike pedagogiske metoder tilpasset den enkelte og at lydbøker og tekniske hjelpemidler er tilgjengelig. Elever og studenter må gis muligheten til å vise hva de kan ved at prøver og eksamen tilrettelegges.

Universelle løsninger

Fjernkontrollen var opprinnelig ment som et hjelpemiddel for personer med nedsatt funksjons-evne. Den ble nyttig for alle når noen fant på å koble den til et TV. Historisk sett har teknologisk utvikling i stor grad vært initiert av grupper med «spesielle behov» og som ganske raskt har blitt adoptert av allmennheten og blitt alle-mannseie. Skanneren er nok et godt eksempel. Et samfunn der alle deler samme plattform, der de samme verktøyene er tilgjengelige for alle – for noen er de hjelpe-midler, for andre er de avlastende. Med andre ord: Universell utfor-ming.

Det er langt igjen før vi kan si at samfunnet vårt er fullt ut tilgjengelig for mennesker med lese- og skrivevansker. Vi trenger å tilpasse samfunnet, det vil hjelpe dyslektikere og mange andre med lesevansker og andre vansker i større eller mindre grad – det vil rett og slett gjøre samfunnet vårt bedre.

Tilfredsstillende lese- og skriveferdigheter er helt nødvendig for å klare seg i dagens skrift-baserte informasjonssamfunn. Tilgjengelighet skaper sam-funnsdeltagelse, et sentralt demo-kratisk prinsipp. Vi har et ansvar for å hjelpe dagens skoleelever, studenter og voksne med å komme til et tilfredsstillende nivå og vi har et ansvar for å tilpasse samfunnet for å imøtekomme deres behov.

Läs- och skrivsvårigheter får inte hamna i skymundan

– Läs- och skrivsvårigheter är på politikområdet i Finland inte en första prioritet just nu. Det gäller att oavbrutet sondera nya möjligheter att lyfta fram temat och att finna infallsvinklar som passar den rådande politiska atmosfären, säger Airi Valkama, ordförande för «Förbundet för all inlärning».

Finland ligger efter de övriga nordiska länderna då det gäller tillgång till hjälpmedel för personer med läs- och skrivsvårigheter på arbetsplatsen. I teori borde Folkpensionsanstalten eller grundskolorna finansiera hjälpmedel som stöder personer med läs- och skrivsvårigheter. Trots detta beviljas ekonomiskt stöd för hjälpmedel ytterst sällan för läs- och skrivsvårigheter.

Inkluderas i lagen om likabehandling

– Vi arbetar för att läs- och skrivsvårigheter skall inkluderas i lagen om likabehandling¹, säger Valkama. Föreningen önskar att lagen mera specifikt skulle garantera jämställda och obehindrade arbetsmöjligheter för personer med läs- och skrivsvårigheter.

På olika nivåer har det skapats rekommendationer för hur läs- och skrivsvårigheter, samt andra inlärningssvårigheter skall beaktas i undervisningen både i högskolor, universitet och inom det fria bildningsarbetet. Valkama påpekar att rekommendationer är ett stöd, men är inte bindande för de olika aktörerna inom utbildningen. I Finland har en ny lag om grundundervisning² tagits i bruk nyligen. Den nya lagen kommer hoppeligen att skapa tydligare riktlinjer för

hur läs- och skrivsvårigheter skall bemötas i grundskolearbetet.

I Finland stod läs- och skrivsvårigheter högt på den politiska agendan på 1990-talet, vilket fick uttryck bland annat i nationella projekt som den så kallade läsbusen, som turnerade i Finland med information om läs- och skrivsvårigheter. Dessutom erbjöd läsbusen anpassad hjälp för kommunerna att starta verksamhet som lyfter fram inlärningssvårigheter. Projektet fick fortsättning i form av så kallad läsrådgivningskliniker, vilka delade ut både information och hjälp under engångsbesök, men vid behov stödde klienter också under en längre period. Tanken var att göra information och stöd mera tillgänglig för vuxna som i de flesta fall inte fått något stöd för sitt handikapp tidigare.

– Fortfarande är kunskapen om läs- och skrivsvårigheter bland undervisningspersonal bristfällig, menar Valkama.

Inskränkt syn på inlärning i skolsystemet

Valkama anser att det nuvarande skolsystemet har en mycket inskränkt syn på inlärning och på hur barn skall undervisas. Ett kinestetiskt orienterat barn kunde lära sig betydligt smidigare på ett

1. Finlands lag 2004/21 www.finlex.fi/sv/laki/ajantasa/2004/20040021

2. Finlands lag 642/2010 www.finlex.fi/sv/laki/alkup/2010/20100642

mera visuellt vis, istället för den traditionella fonetiska metoden. Enligt den nya lagen om grundundervisning, vars grundtes är att skolan skall finns till främst för eleverna, har lärare plikt att undervisa eleverna enligt deras individuella förmåga att lära sig och att framskrida i skolarbetet. I den nya lagen räknas upp stödåtgärder på tre nivåer; stödundervisning, förstärkt stödundervisning och specialstödundervisning, av vilka de två förstnämnda skall utföras som en del av den normala gruppundervisningen. Lagstiftningen gäller elever från och med förskoleåldern, men Valkama påpekar att tecken på läs- och skrivsvårigheter går att identifiera redan i ett betydligt tidigare stadium.

– Det behövs ingen regelrätt rehabilitering hos ett litet barn som visar tecken på läs- och skrivsvårigheter, men istället kunde dessa barns inläring stödjas redan i ett tidigt skede med metoder anpassade för just dem, konstaterar Valkama.

En integrerande syn

Den nya politiklinjen i inläring främjar en integrerande syn, dvs. att diversitet i en grupp inte skall utgöra ett hinder för individuellt anpassade undervisningsmetoder. Valkama påpekar att detta givetvis inrymmer en konflikt, då t.ex. klasslärare omöjligtvis kan undervisa en stor grupp där varje elev behöver individuell undervisning. Valkama förespråkar undervisning i mindre grupper, dock utan att göra en permanent gruppindelning. Temporär indelning i grupper kunde öka elevernas självkänsla, då de får lära sig på ett sätt som utnyttjar deras starka sidor. Smågruppsundervisning innebär dock alltid en risk att eleverna upplever indelningen i grupper stämplande. Valkama föreslår

större närvaro av speciallärare i klassen under den ordinära undervisningen.

– Tillgång till speciallärare handlar givetvis om värderingar och val gällande hur vi vill satsa resurser. Förbättringar har skett, men långtidsförbättringar hjälper inte de barn som just nu skulle behöva en anpassad undervisning som stöder deras framtida utbildningsmöjligheter. Det handlar ju om barns unika liv och framtid och vi känner till vikten av positiva upplevelser och känslan av framgång i att lära sig.

Stöd under studentexamen

Det finns lagstiftning gällande läs- och skrivsvårigheter, bl.a. skall personer som har diagnostiserade inlärningsvårigheter ha tillgång till vissa specialarrangemang då de deltar i studentskrivningarna, dvs. den formella examen som avslutar gymnasieutbildningen och ofta har en betydande inverkan på möjligheterna till fortsatta studier. Förbundet för all inläring har aktivt förespråkat tillgången till vissa hjälpmedel under studentskrivningarna för personer med inlärningsvårigheter. Nyligen har lagen om specialarrangemang under studentskrivningarna förändrats och innefattar numera ett större utbud alternativ än tidigare. Exempelvis kan elever med inlärningsvårigheter få en förlängd tid för ett prov, tillgång till en dator, få skriva examina i enrum, eller få lyssna till hörförståelser som lästs in med en långsammare hastighet och ett tydligt uttal.

Trots att situationen under de senaste årtionden gått mot det bättre, ser Airi Valkama att insatser som stöder personer med läs- och skrivsvårigheter fortfarande behövs.

Forskning og framtidens kunnskapsbehov

VISJONER

På de neste tre sidene skriver Eva Teigstad, NAV NONITE – Nordnorsk IKT-senter, om framtidens arbeidsplass, og Berit Engberg, Specialpedagogiska skolmyndigheten i Sverige, om framtidens utdanning. Ingen av delene burde være visjoner, for alt som blir beskrevet er teknologi og muligheter som finnes i dag. The missing link er systematisert, strategisk satsing på bruken av informasjonsteknologi. Det hindrer helhetlige, universelle løsninger hvor hjelpemidler og programvare blir integrert i IT-systemene i arbeidsliv og skole.

En tilgjengelig arbeidsplass for alle

– Jeg beskriver meg selv som ansatt i en transportbedrift. Det er en bransje som tradisjonelt har mange ansatte med lese- og skrivevansker. Alt jeg beskriver i denne visjonen om framtidens arbeidsplass er teknologi og muligheter som finnes i dag, skriver Eva Teigstad.

Arbeidsdagen min begynner med at jeg skanner dørkoden for å komme inn. Det gjør jeg ved bruk av en strek- eller QR- kode på mobiltelefonen. Koden inneholder også annen informasjon om mine arbeidsoppgaver, rutiner og avtaler. Hvilken informasjon som skal ligge

her, har jeg selv bestemt. Jeg bruker samme rutine ved arbeidsgens slutt for å «logge ut».

Informasjonen synkroniseres automatisk via internettservieren mellom mobil-/smarttelefonen, PC, nettbrett og annet digitalt utstyr jeg bruker i jobben. Det jeg skriver

1	NVC anbefaler
2	Fakta
3	Fra virkeligheten
4	Politikk
5	Fra forskning
6	Internasjonalt blick
7	Tips
8	Samantekt Summary Tiivistelmä

Eva Teigstad er seniorrådgiver ved NAV NONITE – Nordnorsk IKT-senter. www.nav.no/nonite

eller gjør i løpet av dagen, blir synkronisert og endret på alle enhetene kontinuerlig og automatisk. Det samme bildet, dokumentet, mailen osv. finner jeg altså alle steder til enhver tid.

Møte om dagens arbeidsoppgaver

Jeg «noterer» ved å gjøre lydopptak av møtet med smartphone eller nettbrett. Lydopptaket gjøres via en applikasjon (app) med talegjenkjenning. Det betyr at lydfilen gjøres om til tekst.

Notatet redigerer jeg ved å klippe ut (digital tekst) mine oppgaver og meldinger, viktige adresser og navn osv. og legge dem inn i kalenderen min (plan for dagen). Kalenderen har funksjoner som påminnelser, linker til kart, url (Internettsteder), mail, diverse dokumenter, bilder og GPS.

Montere en maskindel som krever lesing av manual

Denne dagen skal jeg montere en maskindel som krever lesing av manual. Det går smertefritt fordi bedriften har som policy å digitalisere all tekst, slik at den kan leses opp med syntetisk tale. Monteringsanvisninger og andre «how to do»-illustrasjoner gjøres tilgjengelig ved hjelp av video (á la YouTube) eller fotos/tegninger.

Varetransport

Nå skal jeg kjøre for å levere varer til tre forskjellige adresser. Mobiltelefon og nettbrett (iPad) er med i bilen. Via adressene som ligger i dagens kalender får jeg fram kartet med GPS-ruten som jeg skal følge. Hvis jeg er usikker, kan jeg også få fram bilde av omgivelsene dit jeg skal. Jeg kan også bruke en app (både telefon og brett) med

Berit Engberg er samordnare för IT och lärande ved Specialpedagogiska skolmyndigheten i Sverige. www.spsm.se

En tillgänglig utbildning för alla

– Att användningen av IT i undervisningen har stor betydelse för elevers lärande råder det inget tvivel om. I framtidens skola har alla barn och ungdomar tillgång till de pedagogiska verktyg de behöver, skriver Berit Engberg.

Alternativa verktyg i lärandet som till exempel talsyntes, stavningskontroll, anteckningshjälpmiddel är en självklarhet i skolan som vill erbjuda elever ulike vägar att nå målen för sin utbildning.

IT-miljön är utformad så att den blir tillgänglig för alle elever, og IT som en självklar del i lärandet innebær att elevens utvecklingspotential i högre grad kan utnyttjas. Målsättningen för den offentliga utbildningen är att ge alle barn og elever en likvärdig utbildning av god kvalitet og i en trygg miljø.

Kunskap og kompetens om

pedagogiska konsekvenser av en funktionsnedsättning og vad det innebær för elevens inläring är hög hos skolpolitiker, skolledare, pedagoger og tekniker. Likaså finns kunskap om vad det betyder i form av bemötande, sociala kontakter, kommunikationssätt, behov av hjälpmiddel og i valet av pedagogik. Samtliga strävar efter att varje elev får tillgång till en optimal utbildning.

Från första skoldag

Redan från elevens första skoldag ingår IT og alternativa verktyg självklart i de redskap som eleven

talegjenkjenning til å finne fram for meg.¹

På en av adressene må jeg fylle ut et skjema og skrive under på en avtale som jeg må lese igjennom først. Dette løser jeg ved å bruke kamera til å skanne skjemaet, får det lest opp av talesyntesen og fyller ut skjema med stemmen (talegjenkjenning). Hvis mottaker ikke vil ha skjemaet i elektronisk form, kan det selvsagt printes ut. Min underskrift er lagret digitalt på telefonen. Den «limer jeg inn» på avtalen som en signatur.

Skrive rapport

På neste adresse viser det seg at noen varer er skadet, og jeg må rapportere skaden tilbake til bedriften. Jeg tar bilder av varene som dokumentasjon på skaden. Nøyaktig GPS-posisjon, dato og klokkeslett lagres automatisk i bildene.

1. Eksempel:
<http://youtu.be/MpjpVA-B06O4>

Kommentarer til bildene leser jeg inn via talegjenkjenningsapplikasjonen. Dette lagres som en rapport direkte i bedriftens internettserver slik at ansvarlig leder kan se skadene samtidig og eventuelt godkjenne eller kommentere rapporten.

Sluttkommentar

Noen arbeidsplasser har tatt i bruk deler av den teknologien og de mulighetene jeg beskriver her. Noen arbeidstakere har også skaffet seg hjelpemidlene og programvaren på egen hånd. Men det er svært sjelden at alt dette er satt i system, slik at det fungerer som en helhet hvor hjelpemidler og programvare er integrert i IT-systemene og arbeidsmiljøet. Det er bare på denne måten støtten kan bli reell for arbeidstakere som trenger det, samtidig som det er tilgjengelig for alle.

har tillgång till och ska tillägna sig. Alla elever behöver använda olika redskap vid olika tillfällen och för olika lång tid i sin utbildning. Att tidigt lära sig hantera dator, smart telefon, surfplatta eller läsplatta ger eleverna möjlighet att välja det som passar dem bäst. När alternativa verktyg är en självklarhet från start och ingår i ett förebyggande utvecklingsarbete behöver aldrig elever i behov av särskilt stöd känna sig utpekade. När alla läromedel och allt material i skolan finns inläst eller kan fås uppläst av talsyntes kan eleven själv välja om han/hon vill läsa med öronen eller på annat sätt. Det är elevens eget val.

När en skolhuvudman väljer vilket operativsystem eller vilken utbildningsplattform som ska användas är tillgänglighet av högsta prioritet. Genom att tänka tillgänglighet redan från början finns stor möjlighet att få system

som tillgodoser allas behov. Men även kunskap och tillgång till support för lärare och administratörer finns så att tekniken kan användas av alla.

IT- chefer och IT-tekniker, pedagoger och specialpedagoger, skolledning och förvaltningsledning – alla förstår, vill och har förmåga att dra åt samma håll. God kunskap om verktygen i sig och kunskap om hur man möter de pedagogiska konsekvenserna av funktionsnedsättningar och svårigheter är en självklarhet för skolans personal.

För elever i behov av särskilt stöd är ofta IT avgörande genom möjligheten att göra undervisningen mer tillgänglig och varierande.

IT är en självklarhet både i nationella handlingsplaner och i kommunala strategier när vi aktivt vill nå målet; en tillgänglig utbildning för alla.

Stimulerande språkmiljö kan besegra generna

Läs- och skrivsvårigheter är till stor del nedärvda men en god språkstimulerande uppväxtmiljö kan motverka nedärvda egenskaper och förhindra att svårigheterna uppstår.

Det menar Ingvar Lundberg, professor emeritus i psykologi vid Göteborgs universitet och en av Nordens främsta forskare inom läs- och skrivsvårigheter.

– Att ärftlighetsfaktorn är stark visar stora tvillingundersökningar, bland annat en studie på en- respektive tvåäggstvillingar av forskare från Norge, Sverige, USA och Australien, berättar Ingvar Lundberg. Genetiken förklarar cirka 70 procent variationen i läs- och skrivförmåga.

Den mest utbredda teorin om problem som ger upphov till dyslexi handlar om fonologisk medvetenhet. Dyslektiker antas ha svårt att uppfatta och dela upp ljudbilder, vilket påverkar förmågan att koppla ihop ljud med bokstäver.

Hjärnundersökningar pekar på att problemen har sin källa i hjärnans tidigaste utveckling, ungefär i mitten av havandeskapet, då obegripliga 250.000 nya hjärnceller bildas i rasande takt varje minut. De ska hitta sin rätta plats i hjärnbarken men det är här som

det ibland går snett: celler hamnar fel. Forskarna har sett att personer med läs- och skrivsvårigheter har ektopier, inlöpningar av nervceller i områden där det annars enbart finns vit substans. Denna process under fosterstadiet styrs av gener och många forskare misstänker att styrningen inte fungerar på rätt sätt.

Medicin eller träning?

Juha Kere, professor i molekylär genetik, och hans forskargrupp vid Karolinska institutet i Solna har identifierat flera gener som kan kopplas till dyslexi. Gruppen deltog också i den stora europeiska satsningen Neurodys, där 15 forskargrupper från nio länder hade som målsättning att klargöra de biologiska grunderna till dyslexi och läs- och skrivsvårigheter. På längre sikt hoppas forskarna att en förklaring av dyslexi på biokemisk nivå kan leda till verksamma mediciner.

Forskarna är dock inte överens – det finns andra undersökningar av hjärnan som visar att samma förändringar kan orsakas genom brist på lässtimulans och att dessa förändringar kan normaliseras med träning. Förändringarna, menar forskarna, kan vara en konsekvens av att inte läsa, snarare än orsak.

Genetiska faktorer kan motverkas

Oavsett debatten om orsakerna till läs- och skrivsvårigheter, visar

«Dyslexi är ingen dom. Dyslektiker har bara ett mer trögtränat system för läsning än andra.»

Martin Ingvar, professor vid Karolinska institutet, Stockholm. Han har bland annat forskat inom området kognitiv neurovetenskap.

både forskning och praktik att de allra, allra flesta kan få god hjälp i rätt språkmiljö.

Genetiska faktorer kan öka sannolikheten för en person att utveckla läs- och skrivsvårigheter men god uppväxtmiljö kan hindra de negativa genetiska faktorerna att få genomslag.

Ingvar Lundberg utvecklar innebörden i en god uppväxtmiljö:

– Under spädbarnsåldern är det god anknytning som gör att barnet utvecklar mod, vågar upptäcka världen, vågar kommunicera med andra och utveckla språket, säger Ingvar Lundberg. I förskoleåldern är stimulans A och O, lek, nya ord – barnen behöver systematiska medvetna språkstunder.

Ingvar Lundberg har utvecklat Bornholmsmodellen, systematiska språklekar för barn i förskoleklass, en vetenskapligt utprovad metod som alla barn, inte bara de med läs- och skrivsvårigheter, har glädje av. Metoden tillämpas på alltfler håll, överallt i världen.

Ingvar Lundberg menar att de allra flesta barn som har genetiska anlag att utveckla läs- och skrivsvårigheter skulle kunna slippa problemen med tillräckligt bra uppväxt.

– Om uppskattningsvis tio procent i en årskull har allvarliga problem med läsande och skrivande, tror jag att en optimal miljö för alla skulle kunna sänka andelen till bara en procent.

Bra chans för bättre framtid

Han menar att nordiska länder, där en stor del av barnen går i förskola, har unika möjligheter att skapa bra språkstimulerande miljöer. I Sverige exempelvis, är förskolan en del av skolsystemet, har en läroplan och förskollärare som måste följa planen.

Ingvar Lundberg är dock kritisk till situationen i Sverige. Han var ordförande för en grupp som

granskade akademiska lärarutbildningar. Gruppen bedömde att flera lärosäten som hade examensrätt inte uppfyllde rimliga krav på kvalificerad lärarutbildning. Det blev ett ramaskri i medierna när rapporten offentliggjordes.

– För 80–85 procent av barnen spelar det kanske inte så stor roll, de utvecklar en förståelse för skriftspråket även med dålig undervisning. Men 10–15 procent av barnen far illa.

Han betonar hur viktigt det är att bygga upp språkstimulerande miljöer redan från tidig ålder, både hemma och på förskolan. Forskare har upptäckt mycket stora skillnader mellan barn från språkfattigare och mer språkstimulerande miljöer. De barn som mött cirka tio miljoner ord upp till tre-årsåldern får större läs- och skrivproblem senare i skolan än barn som mött upp mot 35 miljoner ord fram till tre-årsåldern.

Rätt storlek är viktig

Förskolegruppernas storlek är en annan viktig faktor för barns språkutveckling. Han beklagar att förskolegrupperna har vuxit i Sverige. Vad som är exakt rätt, är svårt att slå fast men 10–12 barn och tre vuxna per grupp tycks vara ett lagom mått.

– Vi gjorde en undersökning i Umeå i en grupp om tio barn och tre vuxna där vi registrerade hur ofta barn tilltalades av någon vuxen, berättar Ingvar Lundberg. Vissa tilltalades ofta, andra mer sällan. Sedan vände vi på det och det visade sig att samma barn som sällan tilltalades heller aldrig sa något på eget initiativ, medan de barn som tilltalades ofta, tog för sig och lade beslag på allt talutrymme. Det är alltså oerhört viktigt att hitta grupplösningar där alla kan komma till tals.

5 Fra forskning

Ingvar Lundberg, professor emeritus vid Göteborgs universitet, har tidigare varit professor i psykologi med inriktning mot utvecklingspsykologi vid Umeå universitet. Han har bland annat försökt ta reda på vad som ligger bakom dyslexi och om det går att förebygga läsvårigheter.

TEKST: Lasse Winther Wehner
FOTO: Truls Busch-Christensen
og Klaus Lasvill-Mortensen

Inkluderende læsning – at læse med ørerne

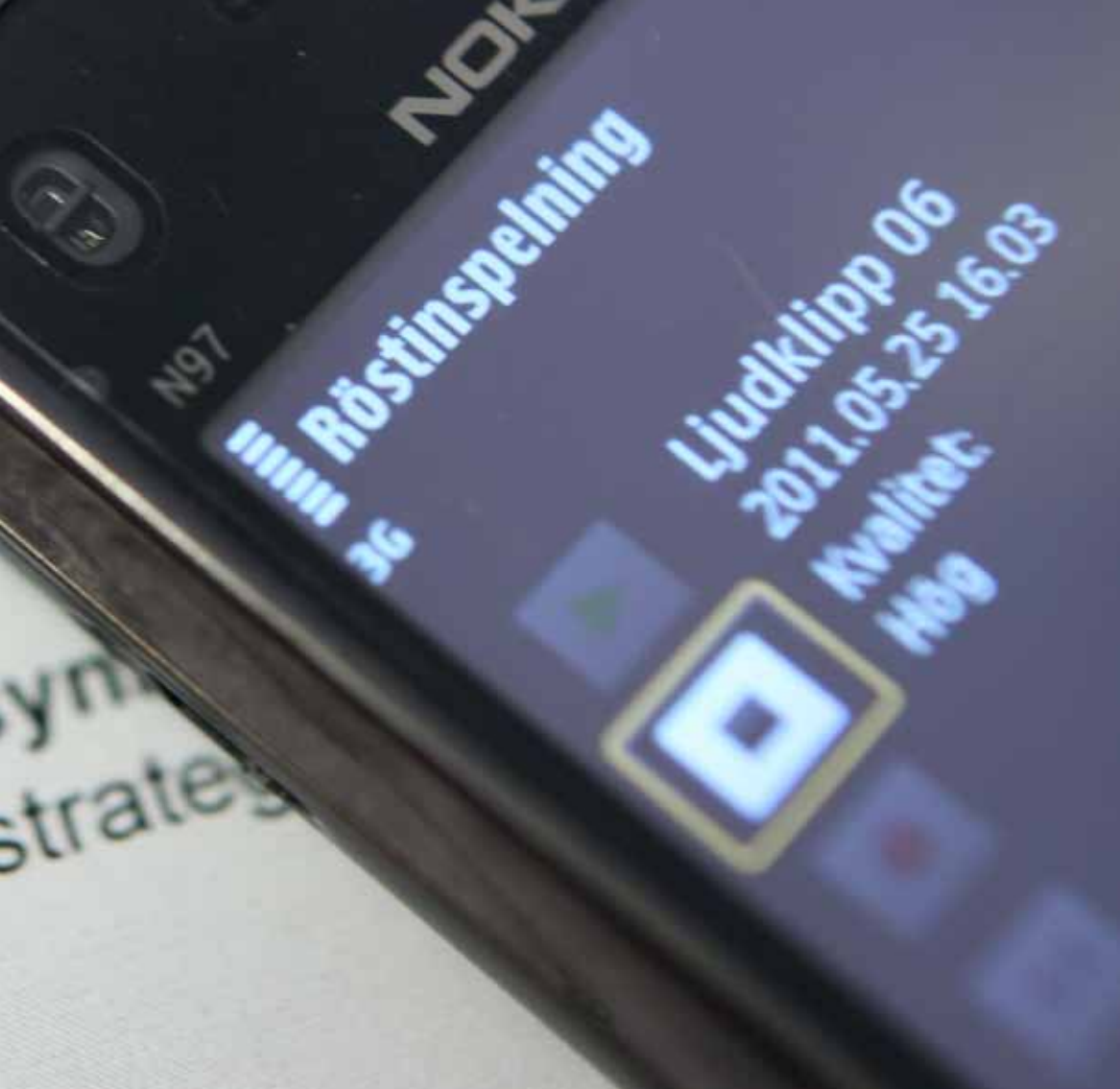
– Der er stadig en tradition for, at hvis du får læst en tekst op, så er det lidt snyd. At det ville være bedre, hvis du læste selv. Sådan ville man jo aldrig tænke, når det gælder en blind, sier Erik Arendal.

– Inkluderende læsning, er læsning, der foregår med ørerne. Når en computer læser teksten op, er det blot en anden metode til afkodning – og forstår man teksten på den måde, så er det også læsning. Denne tankegang vinder indpas; det handler om en holdningsændring.

Det er Erik Arendal, Hjælpemiddel-instituttet i Danmark, som taler. Han arbejder med teknologi til børn, unge og voksne med læse- og skrivevanskeligheder.

– Det er normalt at beskrive læsning som en formel: Læsning = afkodning x forståelse, hvor afkodningen foregår med øjnene. Hvis man er ordblind, har man ofte

større succes med at bruge ørerne. I mange tilfælde forstås lyttede tekster i stedet for læste umiddelbart, siger Erik Arendal og knipser med fingrene for at vise hvor hurtigt, det går. Det er meget enkelt at facilitere, og effekten er kæmpestor for de svært ordblinde, der ikke kan læse overhovedet. Men der er også stor effekt for de studerende, der godt kan læse noget, men for hvem det bliver problematisk med de lidt mere omfattende ting.

Lytte til tekst ved eksamen

I Danmark var det for få år siden oppe at vende, hvorvidt ordblinde, der skulle til folkeskolens afgangsprøver i læsning, måtte få deres tekster læst op. Ministeriet sagde i første omgang nej med henvisning til, at man jo tester, hvor gode

eleverne er til at læse. Landsforeningen af Læsepædagoger sendte efterfølgende et brev til daværende undervisningsminister Bertel Haarder, der faktisk omstødte beslutningen.

– Det var tanken om tilgængelighed, der slog igennem. Når blinde og andre har adgang til det, så må man som handicappet ordblind selvfølgelig også bruge de redskaber. Så nu må man gerne til folkeskolens afgangsprøve lytte til teksten, og kan man forstå indholdet og løse opgaverne, når man har fået det læst op, så er det også læst. Samme mulighed har ordblinde elever ved de obligatoriske nationale test i netop læsning. Hvis man bruger hjælpemidlerne i hverdagen, så skal man i Danmark også have dem til rådighed i de nationale tests i læsning. På den

Projekt Pc-læsning

Projekt Pc-læsning er en landsdækkende undersøgelse, der dokumenterede effekten og værdien af it-støtte til voksne ordblinde. Projektet har vist en stor værdi af it-støtte, herunder en umiddelbar effekt, hvor voksne ordblinde «pc-læser» og forstår en tekst, der oplæses med syntetisk tale af computeren. Især studerende vurderer, at it-støtten har stor og positiv værdi for deres uddannelse. På arbejdsmarkedet peger undersøgelsen på et stort og uudnyttet potentiale.

Læs mere: www.hmi.dk/pc-laesning

Projekt Pc-læsning og animation fra 1. klasse

Siden august 2008 har en 1.klasse fra Rolf Krake Skolen i Holstebro Kommune deltaget i et projekt, hvor alle eleverne bruger pc-læsning ved siden af den almindelige læsning. Alle – uanset deres afkodningsfærdigheder – har dermed kunnet følge med i undervisningen uden at sakke bagud. Enten har de selv afkodet teksten, eller også er den blevet læst op på computeren. Efter to år kunne man konstatere, at de også var blevet dygtige til at afkode tekst med øjnene.

Det er ikke sådan, at alle elever fortsætter med pc-læsningen, bare fordi det måske er nemmere – de opdager, at det er hurtigere at afkode en tekst med øjnene end med ørerne. Men de elever, der har brug for det, fortsætter med at støtte sig til oplæsningen.

Projektet har også handlet om animation. Eleverne har lært at lave små tegnefilm, hvor de skal lave en struktur for historien i form af et storyboard, og diskutere sig frem til, hvordan de vil tegne og fortælle historien. Det tvinger dem til at overskride nogle sproglige grænser, fordi de er nødt til at udtrykke det, de vil have, frem for det, de kan.

De samlede resultater om projektet:

- www.psykologcentret.dk/fileadmin/Arkiv/Dokumenter/Pc-laesning.pdf
- www.mindre-specialundervisning.dk

måde er vi kommet et stort skridt med inkluderende læsning. Det er positivt, fordi man fokuserer på forståelsen og tilegnelsen af teksten snarere end metoden.

At få teksten læst op er ikke snyd

Projekt Pc-læsning (oplæsning via en it-rygsæk, se også artikel på side 40) skabte debat i fagkredse. Hvorfor skulle man nu give ordblinde en krykke i stedet for at lære dem at gå selv, spurgte man. Var det ikke bedre at koncentrere sig om at lære ordblinde at læse? Til det kommenterer Arendal:

– Hvad er formålet med at læse?

Er formålet ikke at forstå teksten, eksempelvis ved at få det læst op, så man kan deltage i uddannelse og erhverv? En helt væsentlig holdningsmæssig udfordring! I Danmark bliver personale stadig primært uddannet til at lære voksne ordblinde at læse selv, selvom formålsparagraffen i bekendtgørelsen for voksenundervisning for ordblinde ikke handler om, at du skal lære at læse. Den handler om, at de voksne ordblinde skal kompenseres, så de kan tilegne sig den viden, der gør, at de kan være med på lige fod med alle andre og deltage i uddannelse og samfund. Helt i forlængelse af FN's handicapkonvention.

Det afsluttede Projekt Pc-læsning skal bidrage til at ændre holdningen om, at det er snyd at lytte til tekst. Projektet har dokumenteret, at det har en meget stor effekt for ordblinde at få læst op.

Undgå «handicap-skiltet»

Læsning via pc bliver i dag også brugt til at lære ikke-ordblinde børn i indskolingen at læse. Projekt Pc-læsning og animation fra 1. klasse, er netop afsluttet, og det dokumenterer, at elever uden læsevanskeligheder bliver bedre

læsere via pc-læsning end elever, der undervises traditionelt. Hjælpeprogrammerne er dermed ikke kun en «krykke» for børn med læsevanskeligheder, men også et godt undervisningsredskab for alle elever. Dette kan måske hjælpe med at flytte holdningerne på området.

– I første klasse kan pc-læsning få nogle børn til at blive i en normal klasse og modvirke, at de føler sig udenfor og fra starten får en række nederlag. De nederlag, man får i de helt små klasser,

sætter deres spor resten af livet. Hvis vi kan undgå det og sørge for inkludering og læring på elevernes præmisser i stedet, så kan man nå meget. Når kammeraterne kender de her ting fra indskoling, så undgår man i tillæg, at det bliver noget mærkeligt, mystisk noget. At der står handicappet på ryggen af de elever, der støtter sig til hjælpemidlerne. At både ordblinde og ikke-ordblinde elever samtidig bliver bedre læsere gør kun potentialet større, slutter Arendal.

Greppa om den som faller

I Finland har flere organisationer påbörjat ett omfattande projektsamarbete under namnet Osaava-ohjaus (rätt handledning) där målsättningen är att nå personer i risk för marginalisering.

– Vi vill skapa en samarbetsmodell mellan olika organisationer. Målsättningen att personalen inom hälsovården, socialvården, försäkringsbolagen och vuxenutbildningen skall lära känna igen dem som behöver stöd, handledning och råd, säger Minna Anttinen, projektansvarig för Osaava-ohjaus.

Sammanlagt 10 medarbetare, som är placerade vid de olika samarbetsorganisationerna, arbetar med Osaava-ohjaus. Projektet erbjuder utbildning till personer som arbetar inom socialen, hälsovården eller vuxenutbildningen. Genom utbildningen ska personalens förmåga att lära känna igen personer i risk för marginalisering stärkas.

Mentala problem, kriminell bakgrund och inlärningsproblem, avbrutna studier och långtids arbetslöshet är faktorer som ökar risker för marginalisering. Genom den här nya modellen vill projektet skapa konkreta metoder för att nå dem som håller på att marginaliseras. Osaava-ohjaus är ett riksomfattande treårigt samarbete mellan aktörer inom tredje-sektorn. Samarbetspartners är Förbundet för all inlärning, Stiftelsen för Kriminalvårdens Främjande, Orton rehabilitering, Centralparkens yrkesinstitut och Centralförbundet för Mental Hälsa rf. Projektet finansieras av Europeiska socialfonden (ESF).

Läs mera om projektet på www.osaavaohjaus.fi/

Olika verktyg för olika behov

Forskning visar att läsförmågan bland arbetslösa är lägre än bland befolkningen i stort. För att stärka elever med funktionsnedsättning och öka deras kunskap om olika sätt att ta del av undervisningen har Hjälpmedelstutet i Sverige startat ett treårigt projekt.

– I skollagen står det att alla elever har rätt till likvärdig utbildning och att skolan ska ta hänsyn till elever med behov av särskilt stöd. Men när en elev faller utanför de traditionella pedagogiska ramarna, klarar ofta inte skolan att leva upp till lagens intensioner. Egentligen handlar det inte om att en elev som har problem - utan om en skola som inte uppfyller sitt uppdrag. Det säger Anita Boman som är ansvarig för Hjälpmedelstutets projekt *Skola till Arbete*.

Inom projektet har en pilotstudie genomförts i Linköping och Kungälv. Här har bland annat ett antal elever med utredd dyslexi eller konstaterade läs- och skrivsvårigheter, ADHD, dyskalkyli eller ADD ingått. Dessa elever vet att de tidigare misslyckats med både läsning och skrivning. Därmed har de struntat i läxläsning, prov etc. och ansett att det inte är någon idé. Att med hjälp av rättstavningsprogram eller ordlista kunna skriva ett cv eller ett personligt brev utan en massa fel kan ge dem bättre självförtroende och därmed öka chanserna till arbete. Att sedan slippa sitta och läsa långa texter och i stället få dem upplästa är en annan möjlighet som kan underlätta.

Att våga tro på sin förmåga

Anita Boman påpekar att det krävs mod och självförtroende att våga söka jobb när man vet med

sig att man inte behärskar läsning och skrivning så bra.

– Det handlar om att stärka elevernas möjligheter till arbete genom användning av lämpliga hjälpmedel, metoder och tjänster under skoltiden. Fast vi kallar det inte hjälpmedel, vi talar istället om alternativa verktyg eller teknikstöd för att lära. En elev läser anteckningar i skrivhäfte, en annan får de upplästa via ett läsprogram i datorn. Det rör sig bara om två olika sätt att ta till sig undervisningen på.

I skriften «Johanna, Philip och Anthon behöver olika inlärningsmiljöer» lyfter Hjälpmedelsinstitutet fram goda exempel från skolor där man har utformat undervisningen på ett bra sätt. Tungelstaskolan i Haninge utanför Stockholm är ett sådant exempel. Av skolans trehundra femtio elever har drygt femtio elever dyslexi. En av dem är Anthon.

– Förut kunde det ta en och en halv termin för mig att läsa en bok som klasskamraterna läste på tre veckor. Men nu tycker jag om att läsa. Det tar lång tid, men det är inte jobbigt, berättar Anthon. Innan han kom till Tungelstaskolan i årskurs sex bestod skolan av en lång rad misslyckanden enligt honom själv. Han fick inte den hjälp han behövde och tvingades göra om arbetsuppgifterna gång på gång. Nu använder han bland annat läsprogrammet ViTal. Med hjälp av programmet får Anthon allt uppläst, oavsett om det rör sig om hemsidor eller läroböcker. Han kan också välja att spela in den upplästa texten och spara den som MP3-fil om han t.ex. vill lyssna på den senare.

Tidiga insatser något av nyckeln

Men egentligen borde Anthon fått hjälp tidigare. Anita Boman menar att stödinsatser borde

sättas in redan i förskolan. Enligt den nationella handlingsplanen om läs- och skrivsvårigheter handlar det om att på ett systematiskt sätt arbeta med språkutvecklingen hos barn – att hjälpa alla barn att hitta bryggan mellan muntligt och skriftligt språk. Det kan handla om språklekar, berättelser och sagor. Gärna i samarbete med biblioteken i kommunen.

En viktig del av projektet är att öka elevernas egen kännedom om vilka stöd och verktyg som finns att tillgå. Anita Boman påminner om att den tekniska utvecklingen sker snabbt och att många verktyg, program, appar redan kan finnas i mobilen eller i datorn. – Ungdomarna vill helst inte att deras hjälpmedel ska dra till sig uppmärksamhet utan att verktygen omärkta ska smälta in i skolan. Vi måste möta ungdomarna där de befinner sig, på nätet, på Facebook eller via andra sociala medier.

Skola till Arbete

Hjälpmedelsinstitutets projekt Skola till Arbete syftar till att stärka möjligheterna för unga med funktionsnedsättning att komma i arbete genom användning av bra hjälpmedel, metoder och tjänster i skolan. Projektet vill visa hur brukarinflytande, strukturerad samverkan och lämpliga hjälpmedel påverkar de ungas möjligheter att välja sin framtid.

Läs mer på: www.hi.se

5 Fra forskning

Anita Boman poängterar att det är viktigt att skolan erbjuder verktyg som inte pekar ut elever med funktionsnedsättning. Dessutom gäller det att utveckla samarbete mellan aktörerna som möter unga. Skolan, Försäkringskassan, habiliteringen och Arbetsförmedlingen, alla måste samarbeta.

Internasjonalt blikk

Kunskap finns men viljan saknas

– Det finns tilr ckligt med kunskap om dyslexi og om effektive interventioner, men det brister med implementeringen. Det säger professor Margaret Snowling vid York University i England. Hon är en av världens främsta forskere på dyslexi og besviken över att det inte görs mer trots att det finns effektive evidensbaserade metoder att erbjuda hjälp.

Det har funnits bra forskning om l s- og skrivsvårigheter i cirka 50  r. Under de senaste tio åren har framför allt genetiken gett nye ledtrådar om orsakerna till dyslexi. Forskarna har även blitt medvetne om andre problem som ofte opptr der samtidig med dyslexi, eksempelvis brister med språk-utvecklingen og oppm rksomhetsproblem.

Det finns nu cirka 15 studier där forskere har följt barns utveckling. Barnene har valts eftersom en eller både föräldrarna har dyslexi. Man har velat undersøke vilka barn som også f r dyslexi og vilka som ikke f r det. Som eksempel kan nämnes att forskarna i York följer, under Margaret Snowlings ledning, över

200 barn som valts antingen därför att någon eller båda föräldarna har dyslexi eller för att barnen har språksvårigheter vid treårs ålder. I studien ingår även en kontrollgrupp där barnen följer en typisk utvecklingskurva.

En del av studien handlar om bokintresset i hemmet. Allt registreras: hur ofta föräldarna läser för barnen, hur länge, om barnen läser själva, syftet med läsningen – inläring eller bara för nöjes skull. Även vilken typ av litteratur registreras.

– Slutsatsen är att i de hem som inte har en historia av dyslexi, läser man mest för nöjes skull, säger Margaret Snowling. I riskgrupperna, d.v.s. i familjer där det finns dyslexi sedan tidigare eller där barnen haft språksvårigheter vid treårs ålder, läser man med inläring som mål. Man kan se att barnen i familjer där man haft inläring som mål, når bättre resultat än i familjer med bara nöjesläsning, säger Snowling.

Miljö kan motverka risker

Man vet att barn i riskgrupperna för dyslexi, som lever i en familj som är ointresserad av litteratur och läsande, hamnar i en mycket svår situation och riskerar att utveckla läs- och skrivsvårigheter. Å andra sidan motverkas risken om barnen i stället lever i en litteratur- och läsintresserad familj.

– Om gener och miljö samverkar på ett negativt sätt, blir det svårt för barnen, säger hon. Men motsatsen gäller också: en medveten uppbyggnad av miljön kan motverka genetiska risker.

Både i USA och i Storbritannien pågår forskning i syfte att utvärdera olika interventionsmetoder. Åtgärderna inleds alltid med en analys av det enskilda barnets problem. Tyvärr blir, menar Margaret Snowling, interventionerna i

skolan alltför ofta fel: problem med läsningen angrips med mer och mer läsning, i stället för att man försöker komma åt de underliggande problemen.

– Vi har visat att man med systematiska metoder kan hjälpa barn med dyslexi oerhört mycket. Det finns mycket effektiva program, speciellt vid tidig upptäckt av problemen, men det finns ett bekymmer: vi saknar folk som kan genomföra programmen!

Verktyg finns, men används inte

Margaret Snowling menar att samhället i allt större utsträckning satsar på elitelever, på högpresterande skolor. Trots att problemet med elever som har läs- och skrivsvårigheter är mycket stort, gör man inte tillräckligt bra satsningar för att hjälpa dem.

Att göra effektiva satsningar vore inte så svårt – det finns redan i dag ett screening-verktyg som på ett tidigt stadium kan peka ut de barn som får svårigheter. För alla barn i England och Wales upprättas en så kallad Early Years Foundation Stage Profile när de är fem år gamla. Den omfattar inte alls bara språk, men det har visat sig att lärarnas bedömningar när det gäller just språkdelen prickar in 80 procent av dem som senare får läs- och skrivproblem.

– Denna data finns alltså redan, men den används inte. Ingen litar på att informationen är tillräckligt bra, inte ens lärarna, som tror att det krävs psykologer för att göra en undersökning, säger Margaret Snowling. För mig som forskare är detta oerhört tydligt!

1	NVC anbefaler
2	Fakta
3	Fra virkeligheten
4	Politikk
5	Fra forskning
6	Internasjonalt blick
7	Tips
8	Samantekt Summary Tiivistelmä

Professor Margaret Snowling vid York University i England.

Tips

NORGE

- Hovedrapport ALL-undersøkelsen første del: lesesenteret.uis.no/getfile.php/Lesesenteret/Hovedrapport_All.pdf
- Monografiserie om resultatene etter ALL-undersøkelsen og faktaark: lesesenteret.uis.no/forskning/leseundersokelser/all/
- Artikler utgitt om resultatene av ALL og IALS. Aktuelle for alle de nordiske landene: lesesenteret.uis.no/forskning/leseundersokelser/all/
- Om prosjektet «Skrive seg til lesing», artikkel i bladet «Hjem og skole»: salg.lex.no/hs/HS07033233.pdf
- Arne Tragetons bok: www.libris.no/arne-trageton--a-skrive-seg-til-lesing-ikt-i-smaskolen--9788215003689.aspx
- Informasjon om lese- og skrivevansker fra Lesesenteret i Stavanger: lesesenteret.uis.no/lese-_og_skrivevansker/
- Informasjon om Daisybøker til bruk i skolen: www.skolelydbok.no/Ressurser/LOL01.pdf
- www.utdanning.no
- «IKT for elever» – interaktiv opplæring: 217.68.125.168/iktforelever/hovedmeny.html
- Bindelseidet skole satser på IKT-støttet læring: www.bindelseidet.net/binfridys.htm
- NILS: www.takterrassen.no/nils/no/
- LS-støtte i arbeidslivet: www.nonite.no/web/lis/
- Læremidler for voksne: www.vox.no/no/Laeremidler/
- Facebook-siden til Forum for lese- og skrive støtte: www.facebook.com/group.php?gid=97686385956
- Statistikkbank for voksnes læring i Norge: www.vox.no/no/Aktuelt/Ny-statistikkbank-om-voksnes-laring/
- Dysleksi Norge: www.dysleksiforbundet.no

ISLAND

- Félag lesblindra á Íslandi (Dysleksiforeningen i Island): www.fli.is
- Blindrabókasafn Íslands (Íslands Blindebibliotek): www.bbi.is
- Heimili og skóli – Landssamtök foreldra («Hjem og skole – Landsforeningen af forældre»): www.heimiliogskoli.is
- Námsgagnastofnun («Grundskolernes materialecenter»): www.nams.is
- Mennta- og Menningar- málaráðuneytið (Undervisnings-, Forsknings- og Kulturministeriet): www.menntamalaraduneyti.is
- Landsmennt («Landsmennt – uddannelsesfond»): www.landsmennt.is

DANMARK

- Ordblind/Dysleksiforeningen i Danmark: www.ordblind.com
- Nationalt Videncenter for Læsning: www.videnomlaesning.dk
- Ordblindeefterskolerne i Danmark: www.ordbl.dk
- Center for Læseforskning, Københavns Universitet, Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab: <http://laes.hum.ku.dk>
- ViHS – Videnscenter for Handicap og Socialpsykiatri: www.dvo.dk
- Hjælpemiddelinstitutionen: www.hmi.dk
- Undervisningsministeriet: www.uvm.dk
- Berit Druid Glentow: Forebyg læse- og skrivevanskeligheder (Lindhardt og Ringhof/Akademisk Forlag) – Serie: Lyst og Læring, 2011

SVERIGE

- Vad alla bör veta om läs- och skrivsvårigheter (Ohlis, Lundgren) FMLS
- Dyslexi och andra svårigheter med skriftspråket (Stefan Samuelsson m fl) Natur&Kultur -09
- Läsningens psykologi och pedagogik (Ingvar Lundberg) Natur&Kultur -10
- Dyslexi - förbannelse eller möjlighet. levnadsberättelser (Föhrer/Magnusson) BTJ förlag -10
- Dyslexi - förbannelse eller möjlighet?

- Att lära sig leva med läs- och skrivsvårigheter/dyslexi (Föhrer/Magnusson) BTJ förlag -10
- Dyslexi - en kunskapsöversikt (Vetenskapsrådets rapportserie)
- Vad säger forskningen om dyslexi? (vetenskapsrådet)
- Dyslexi (Juha Kere) Karolinska Institutet
- En liten bok om dyslexi (Martin Ingvar) Natur&Kultur
- Alla kan lära sig LÄSA OCH SKRIVA (Ingvar Lundberg) Natur&Kultur -06
- Det skrivna ordets tystnad (T Lundgren) FMLS, *talbok*
- Dyslexi- visst går det att besegra (Margreta Strömbom) Carlssons
- Dyslexi för föräldrar (Seth/ Heimdal/Jansson) Informationsförlaget, *talbok*
- Läsutveckling och dyslexi (Jacobson, Lundberg) Liber, *talbok*
- Dyslexi, från teori till praktik (Lundberg, Höien), Natur & Kultur, *talbok*
- Åtgärdsprogram för barn i behov av särskilt stöd (Larsson-Swärd) Studentlitteratur

FINLAND

- Erilaisten oppijoiden liitto / Förbundet för all inläring: www.erilaistenoppijoidenliitto.fi/
- Niilo Mäki intstituutti/ Niilo Mäki Institute: www.nmi.fi/en/
- Läsrådgivning: www.lukineuvola.fi/svenska/index_html
- Datacenter för specialgrupper: www.datero.fi
- Hämläinen, Riitta; Kotiranta Pirjo-Liisa; Valkama Airi; Paloneva Marja-Sisko (2010): Apuvälineitä erilaisen oppijan arkeen - äänikirjasta älykynään, läppäristä lankakerään, nauhurista navigaattoriin. Erilaisten oppijoiden liitto.
- Hämläinen, Riitta; Liias, Suvi, Taarna, Varpu; Valkama, Airi; Valkama, Isma (2008): Erilaisen oppijan käsikirja luvuista lakeihin, kuntoutuksesta keinoihin. Erilaisten oppijoiden liitto.
- Tidning: LukiSitko. Utges av Förbundet för all inläring

1 NVC anbefaler

2 Fakta

3 Fra virkeligheden

4 Politikk

5 Fra forskning

6 Internasjonalt blick

7 Tips

8 Samantekt Summary Tiivistelmä

Samantekt Summary Tiivistelmä

8 KAPITTEL

ÖVERSÄTTNING : Magnus Guðnason

Samantekt

Með skjótum viðbrögðum í skóla, hvetjandi kennslu- aðferðum og nýtingu velferð- artækni er vel hægt að ná fram góðri lestrar- og ritleikni hjá öllum – hvort sem viðkomandi les með augunum eða með eyrunum með hjálp talgervils. Nám fer best fram í tengslum við áhugasvið nemandans. Þegar kemur að námi fullorðinna bætum við lífsreynslu við áhugasvið. Það er nefnilega ekki eingöngu unga fólkið sem glímir við lestrar- og skriftarörðugleika. 10-15 prósent fullorðinna íbúa Norðurlandanna eiga í svo miklum vanda með lestur að þeir eiga erfitt með að sinna vinnu og daglegu lífi á viðunandi hátt. Þetta gæti verið hluti ástæðunnar fyrir því að ungt fólk hrökklast úr skóla og fullorðnir af vinnu- markaði.

Á þessum grunni beinir Norræna velferðarmiðstöðin sjónum sínum að lestrar- og skriftarörðugleikum í þessu þemahefti.

Þrátt fyrir að vinnu- markaður, skóla- og mennta- kerfi og möguleikar á stuðn- ingi séu mismunandi á milli landa, þá er upplifun fólks á vandanum keimlík og lausnir sem skila góðum árangri í einu landi eru oftast nær jafn árangursríkar í hinum lönd- unum.

Heftið inniheldur ítarlegan fræðilegan kafla, kafla sem greinir frá því að búa við lestrar- og skriftarörðugleika, kafla um álit stjórnmála- manna og notendasamtaka, kafla um rannsóknir og þróunarstarf og í lokin er horft til annarra landa. Að auki komum við, eins og ávallt í þemaheftum okkar, með nokkrar ráðleggingar.

1. Lýðræði og blöndun í samfélagi og skóla

Svíþjóð og Danmörk hafa fullgilt sáttmála Sameinuðu þjóðanna um réttindi fatlaðra. Hin Norðurlöndin vinna jafnt og þétt með fullgildingunni sáttmálans að leiðarljósi. NVC er þeirrar skoðunar að fötlun komi til sögunnar þegar umhverfið er ekki aðlagð forsendum borgaranna. Við getum ekki þagað þunnu hljóði og horft upp á að allt að því ein milljón íbúa Norðurlandanna búi við misrétti vegna þess að þeir eiga erfitt með lestur og skrift. Þetta snýst um jafn sjálfsagða hluti og að geta nýtt sér lýðræðisleg réttindi sín sem samfélagsþegnar. Frá því að geta tekið þátt í kosningum til þátttöku í klúbbastarfi, á foreldrafundum og í umræðum – og ekki síst eiga samskipti við hið opinbera og fyrirtæki á netinu. Það skiptir höfuðmáli að textasamfélagið sé öllum aðgengilegt. Megi ekki ná því fram með alhliða lausnum, þá verður að gera það með einstaklingsbundnum hjálpartækjum við hæfi.

Við mælum með

- að allar opinberar upplýsingar, á prenti eða á netinu, verði gerðar aðgengilegar með talgervlum
- að litið sé á skort á aðgengilegum upplýsingum sem mismunun og í bága við sáttmála SP

Í skóla þarf að sjá til þess að allir eigi sömu tækni á að ná árangri. Í Danmörku ríkti áður andstaða gegn því að bera að jöfnu lestur og skrift með aðstoð upplýsingatækni og lestur og skrift með blaði og penna. Hvílík fásinna, sögðu menn. Þessari afstöðu, sem enn eimir eftir af á hinum Norðurlöndunum, er NVC algjörlega ósammála. Þetta snýst um jafnrétti.

Við mælum með

- að lestur texta með hlustun sé metinn til jafns við lestur með sjón
- Norðurlandanna eiga í þessa í skólum sé álitid vera mismunun og í bága við sáttmála SP

2. Velferðartækni og alhliða lausnir

Það eru til mörg hjálpartæki á sviði upplýsingatækni, einnig kölluð hjálpartæki á sviði velferðartækni, sem geta gagnast einstaklingum með lestrar- og skriftarörðugleika. Þróunin á sviði velferðartækni hefur nánast verið byltingarkennd síðastliðin ár og notkun tækninnar mun geta umbylt daglegu lífi margra. Frásagnir úr daglegu lífi og umræður á netinu sýna að margir með lestrar- og skriftarörðugleika eru ekki nógu upplýstir um hvaða hjálpartæki eru í boði, þeir vita ekki hvar megi nálgast þau og geta því heldur ekki prófað þau í reynd.

Svíar hafa brugðist við þessu með því að koma á fót hinum svonefndu tölvuverum í skólum. Markmiðið er að kennaraliðið þróa starfsaðferðir og færni sem gefi nemendum betri tækni á að ná fram markmiðum skólans. Starfsfólkið þarf að fá stuðning í vali sínu á og notkun ólíkra verkfæra. Skipuleggja þarf útlán á þar til völdum og sérhæfðum búnaði.

Mat sýnir að innleiðing tölvuvera í skólum hefur haft jákvæð áhrif á árangur nemenda í skóla, fyrst og fremst nemenda með lestrar- og skriftarörðugleika.

Berit Engberg skrifar í fræðilega kaflanum að nemendur læri á ólíkan hátt og geti haft þörf fyrir annars konar verkfæri um lengri eða skemmri tíma á námsleiðinni. Þessi annars konar verkfæri eru forsenda þess að nokkur hluti nemenda geti náð markmiðum skólans og verkfærin verða því – allt frá fyrsta bekk – að vera hluti af vinnu skólans á sviði upplýsingatækni (UT).

Í Danmörku hefur UT-bakpokinn, sem samanstendur af kennsluefni sem fæst í stafrænu formi handa meðal annars ungu fólki með lestrar- og skriftarörðugleika, slegið í gegn.

Við mælum með

- að yfirvöld á hinum Norðurlöndunum "horfi til" tölvuvera í

1	NVC anbefaler
2	Fakta
3	Fra virkeligheten
4	Politikk
5	Fra forskning
6	Internasjonalt blick
7	Tips
8	Samantekt Summary Tiivistelmä

skólum í Svíþjóð og UT-bakpokans í Danmörku og meti svipað fyrirkomulag til þess að dreifa þekkingu og notkun velferðartækni

Samtök lesblindra í Noregi skrifa að tölvur séu máttarstólpinn í náminu. Í fyrsta bekk í skólanum getur lestur með aðstoð tölvu fengið öll börnin í bekknum til að taka þátt. Þetta mun sporna gegn því að sumum börnum finnist þau vera utanveltu og upplifi ósigur. NVC er sammála Samtökum lesblindra í Noregi hvað þetta varðar.

Við mælum með

- að íhlutun snemma, notkun tölvu og viðeigandi hugbúnaðar, njóti forgangs

Lausn sem nær þessu markmiði; viðeigandi verkfæri sem gerir nemendum kleift at tileinka sér þekkingu, eykur í framhaldinu áhuga og sjálfstæði og kemur í veg fyrir brottfall úr skóla og seinna meir erfiðleika við að komast inn á vinnumarkaðinn.

Aukin þekking mun stuðla að breyttri afstöðu og almennri umfjöllun um lestrar- og skriftarörðugleika. Í dag beinist átakið í löndunum að sérhverjum einstaklingi með fötlun og að mótvægi með hjálpartækjum og sérhæfðu námsefni og kennslu.

Í framhaldi af markmiðum sáttmála SP og tæknilegrar, kerfislegrar, pólitískrar og efnahagslegrar þróunar á Norðurlöndum, megum við búast við að mun meiri athygli beinist að framkvæmd aðgengilegra og alhliða lausna.

Við mælum með

- Notið alhliða lausnir fremur en einstaklingsbundna aðlögun þegar þess er kostur. Sú lausn hentar best samfélaginu, skólanum og einstaklingum.

3. Vinnumarkaður fyrir alla

Rannsóknir í Noregi sýna fram á mun hærrí tíðni lestrar- og skriftarörðugleika hjá einstaklingum með skerta vinnugetu. Meðal fullorðinna utan vinnumarkaðar getur algengi lestrar- og skriftarörðugleika verið allt að 40 prósent.

Til þess að sporna gegn fráhverfi fullorðinna af vinnumarkaði vegna lestrar- og skriftarörðugleika hleypti Menntamálaráðuneytið í Noregi af stokkunum Áætlun um grunnfærni á vinnumarkaði (BKA). Áætlunin felur í sér að fyrirtækin geta fengið til liðs við sig námskeiðshaldara og fengið fjármagn til að senda starfsmenn á námskeið í lestri, skrift, reikningi og tölvu-mennt. Náms tengt starfi stuðlar að því að komið er til móts við fullorðna, sem þurfa að bæta grunnfærni sína, á forsendum fullorðinna. Hvað vill hver og einn vinna með, hvað hvetur hvern og einn til að hefjast handa og ekki síst að ljúka námskeiðum?

Fjármagn til BKA-áætlunarinnar er árlega sérstakur liður í fjárlögum norska ríkisins. Meira en 400 fyrirtæki skiptu upphæðinni á milli sín árið 2011, en þá hljóðaði upphæðin upp á 81 milljón norskra króna.

Við mælum með

- að Norðurlöndin aflu sér meiri þekkingar á samhenginu á milli lestrar- og skriftarörðugleika og brottfalls af vinnumarkaði, að þau þrói leiðir til að gera eitt-hvað í málinu og leggi áherslu á að grípa til nauðsynlegra aðgerða.
- að Norðurlöndin "horfi til" Noregs og meti svipað fyrirkomulag til þess að draga úr brottfalli af vinnumarkaði.

Summary

By early intervention at school, motivating teaching methods and by implementing welfare technology (Ambient Assisted Living technologies), it is fully possible to achieve good reading and writing skills for all – whether one reads with the eyes or the ears by the aid of speech synthesis. Learning best takes place when it is related to the student's field of interest. When it comes to adult learning, we add life experience to field of interest. It is not just young people who have problems with reading and writing. 10-15 per cent of the adult population in the Nordic countries have inferior reading skills to such a degree that they have problems functioning properly in working and everyday life. This precisely might be a contributory cause to young people dropping out of school and adults out of the labour market.

It is on this basis that the Nordic Centre for Welfare and Social Issues puts focus on reading and writing difficulties in this theme publication.

Even though working life, school and education systems and the possibilities of aid vary from one country to another, people's experience of the difficulties is quite similar and solutions that prove to be fruitful in one country, tend to be equally fruitful in the other countries.

This publication has an extensive facts section, a section on having reading and writing difficulties, a section from the point of view of politicians and user organizations, a section on research and developmental work and finally an international overview. In addition, as always in our theme publications, we make a few recommendations.

1. Democracy and inclusion in society and school

Sweden and Denmark have ratified the UN convention on the rights of

people with disabilities. The other Nordic countries are aiming at ratification. NVC means that disabilities occur when the surroundings are not adapted to the requirements of the citizens. We cannot stand silently by witnessing approximately one million citizens in the Nordic countries being discriminated against due to reading and writing difficulties. It basically comes down to being able to make use of your democratic rights as a citizen. From participating in elections to club membership, taking part at parental meetings and in debates – and not the least when contacting public authorities and enterprises on the Internet. Making text-based society available to everybody is absolutely essential. Where this cannot be done by the use of universal solutions, it has to be done individually by using compensatory assistive technology.

We recommend

- that all public information, printed or on the Internet, is made available by synthetic speech
- that lacking accessible information should be regarded as discriminatory and in defiance of the UN convention

At school, arrangements must be made to give everybody equal opportunities of succeeding. In Denmark, people used to be opposed to placing reading and writing with the aid of computers on equal footing with reading and writing with pen and paper. Rubbish, people said. This attitude, still to be found in the other Nordic countries, NVC totally disagrees with. It is all about equal rights.

We recommend

- that reading a text by using your hearing is equal to using your sight to read
- not making arrangements for

this at school should be regarded as discriminatory and in defiance with the UN convention

2. Welfare technology and universal solutions

There are many assistive ICT technology products, also referred to as ambient assisted living technologies, which can aid people with reading and writing difficulties. The development within the field of ambient assisted living technologies has almost exploded during recent years, and the use of the technologies might revolutionize everyday life of many people. The reports from real life, and the discussions on the Internet, show that many people with reading and writing difficulties do not have sufficient information on available assistive technology, they do not know where to get the assistive products and they therefore do not get the opportunity to try them out in practice.

Sweden has responded to this by establishing the so-called school computer centres. The goal is ensuring that the pedagogical staff develop working methods and skills which make it easier for the students to achieve the goals at school. The staff should be supported in selecting and training how to use the different tools. Arrangements should be made for lending of the selected and adjusted equipment.

Evaluation shows that the initiative of school computer centres has improved student results, especially of those with reading and writing difficulties.

Berit Engberg writes in the facts section that pupils use different learning methods and may need alternative tools for shorter or longer periods of the learning process. These alternative tools are a prerequisite for the success of many of the pupils with regard to achieving school goals and the tools must therefore – all the way from first grade – be part of the school's ICT-priorities.

In Denmark, the ICT-rucksack, which consists of digitally available learning materials for e.g. young people with reading and writing difficulties, has been a hit.

We recommend

- that the authorities in the other Nordic countries "take a glance" to the school computer centre in Sweden and the ICT-rucksack in Denmark and assess similar arrangements in order to spread knowledge and use of welfare technology (AAL)

The Norwegian Dyslexia Alliance writes that a PC is a pillar of learning. In first grade at school, reading with the aid of a PC may keep all the children in the class occupied. It will counteract the feeling of being set apart and feeling at a loss by any of the children. NVC agrees with the Norwegian Dyslexia Alliance on this issue.

We recommend

- that early intervention, use of a PC and appropriate software should get top priority

A solution which leads to the goal; an appropriate tool which consequently makes pupils able to acquire knowledge, further increases their motivation and independence and prevents youth from dropping out of school and later on having problems entering the labour market.

Increased knowledge will contribute to a change of attitude and down-to-earth treatment of reading and writing difficulties. Today, the national efforts have focus on the individual disabled person and on compensation by means of assistive technology and adapted materials and teaching.

In continuation of the intentions of the UN convention and the technological, structural, political and economic development in the Nordic countries, we may expect much greater focus on the implementation of accessible and universal solutions.

We recommend

- Make use of universal solutions rather than individual adaptations whenever possible. This will be a win-win situation for society, school and the individual.

3. An inclusive work life

Research in Norway shows an overrepresentation of reading and writing difficulties among people with reduced working capacity. Among grown-ups outside the labour market, the occurrence of reading and writing difficulties may be as high as 40 per cent.

In order to counteract grown-ups dropping out of the labour market as a result of reading and writing difficulties, the Ministry of Education in Norway has established «A program for basic skills on the labour market (BKA)». This means that companies may collaborate with a course provider and get means to give courses in reading, writing, math and data to their employees. Practice orien-

tated education contributes to making sure that grown-ups who have to strengthen their basic skills, are met as grown-ups. What is each person prepared to work with, what motivates each of us to get down to it, and not the least, to complete courses?

Each year, funding to BKA is allocated from the state budget. More than 400 companies shared the sum, which in 2011 amounted to NOK 81 million.

We recommend

- that the Nordic countries gather more knowledge on the correlation between reading and writing difficulties and drop out from the labour market, that they develop strategies to do something about the problem and put priority on implementing the necessary measures.
- that the Nordic countries “take a glance” to Norway and consider similar arrangements in order to reduce drop out from the labour market

Tiivistelmä

Koulun varhaisella panostuksella, motivoivalla pedagogiikalla ja hyvinvointiteknologian käyttöönotolla on täysin mahdollista saada kaikille hyvät luku- ja kirjoitusvalmiudet – oli sitten kyse silmillä lukemisesta tai puhe- ja kirjoituskyvystä. Oppiminen tapahtuu parhaiten, kun se kytketään oppilaan mielenkiinnon kohteeseen. Aikuisten oppimisessa yhdistetään elämän aikana saadut kokemukset mielenkiinnon kohteisiin. Luku- ja kirjoitusvaikeuksista eivät nimittäin kärsi vain lapset. 10–15 prosenttia pohjoismaiden aikuisväestöstä lukee niin huonosti, että heillä on vaikeuksia toimia tyydyttävästi nykyajan työ- ja arkielämässä. Juuri tässä voi olla yksi syy siihen, että nuoret

putoavat koulusta ja aikuiset työelämästä.

Tämä on taustalla Pohjoismaisen hyvinvointikeskuksen keskittyessä tässä teemavihkossa luku- ja kirjoitusvaikeuksiin.

Vaikka työelämä, koulu- ja koulutusjärjestelmät sekä tukimahdollisuudet ovat kussakin maassa erilaiset, ovat ihmisten kokemat vaikeudet melko samankaltaisia, ja yhdessä maassa onnistuneet ratkaisut ovat useimmiten yhtä hedelmällisiä muissakin maissa.

Tässä vihkossa on kattava faktaosa, osa, jossa kerrotaan, millaista on elää luku- ja kirjoitusvaikeuksien kanssa, osa, jossa kerrotaan, mitä mieltä poliitikot ja käyttäjäjärjestöt ovat, tutkimus- ja kehittämistyöstä kertova osa sekä

viimeisenä kansainvälinen katsaus. Lisäksi annamme joitakin suosituksia, kuten teemme aina teemaviikkoissamme.

1. Demokratia ja inklusio yhteiskunnassa ja koulussa

Ruotsi ja Tanska ovat ratifioineet vammaisten oikeuksia koskevan YK:n yleissopimuksen. Muissa pohjoismaissa on meneillään prosessi, jonka tavoitteena on ratifiointi. NVC:n asenne on se, että toimintarajoitteita syntyy silloin, kun ympäristöä ei ole mukautettu kansalaisten edellytyksiin. Emme voi vain tyytyä seuraamaan sivusta, kun pohjoismaissa syrjitään arviolta miljoonaa kansalaista, koska heillä on ongelmia lukemisessa ja kirjoittamisessa. Kyseessä on niinkin perustavanlaatuisen asia kuin omien demokraattisten oikeuksiensa käyttöönotto yhteiskunnan kansalaisena, joka koskee esim. vaaleihin, kerhoihin, vanhempainkokouksiin ja yleiseen keskusteluun osallistumista – ja varsinkin yhteydenottoa julkisiin viranomaisiin ja yrityksiin internetin kautta. Teksti-yhteiskunnan tekeminen kaikille esteettömäksi on täysin välttämätöntä, ja ellei sitä saada aikaan yleisillä ratkaisulla, se on tehtävä yksilöllisesti kompensoivilla apuvälineillä.

Suositamme

- että kaikki painettu tai internetissä oleva julkinen tieto tuodaan saataville synteettisen puheen avulla
- että saatavilla olevan tiedon puuttumista pidetään syrjintänä ja se on YK:n yleissopimuksen vastaista

Koulussa on järjestettävä niin, että kaikki saavat saman mahdollisuuden onnistua. Tanskassa vastustettiin aiemmin tieto- ja viestintäteknologian (TVT) avulla tuetun lukemisen ja kirjoittamisen näkemistä samanarvoisena kuin lukemista ja kirjoittamista kynän ja paperin avulla. Sitä pidettiin huijauksena. Tätä asennetta löytyy yhä muista pohjoismaista, mutta

NVC on täysin eri mieltä. Kyse on tasa-arvosta.

Suositamme

- että tekstin lukeminen korvilla on yhdenvertaista silmillä lukemisen kanssa
- että tämän järjestämättä jättämistä koulussa pidetään syrjimisena ja YK:n yleissopimuksen vastaisena

2. Hyvinvointitekniologia ja yleismaailmalliset ratkaisut

On monia TVT-apuvälineitä, joita kutsutaan myös hyvinvointitekniologisiksi apuvälineiksi ja jotka voivat tukea henkilöitä, joilla on luku- ja kirjoitusvaikeuksia. Hyvinvointitekniologia on kehittynyt viime vuosina lähes räjähdysmäisesti, ja teknologian käyttö voisi mullistaa monen ihmisen arkipäivän. Tositarinat ja internetissä käytävät keskustelut osoittavat, että monilla ihmisillä, joilla on luku- ja kirjoitusvaikeuksia, ei ole tarpeeksi tietoa olemassa olevista apuvälineistä, he eivät tiedä, mistä niitä saa eivätkä sen vuoksi myöskään saa kokeiltua niitä käytännössä.

Ruotsissa on tehty asialle jotain, siellä on nimittäin perustettu nk. kouludatateekkejä. Tarkoituksena on, että pedagoginen henkilökunta kehittää työmenetelmiä ja osaamista, joiden avulla oppilaat saavat paremmat mahdollisuudet saavuttaa tavoitteet koulussa. Henkilöstö saa tukea työkalujen valinnassa ja opettelussa, ja valitun ja sovitun välineistön lainaus järjestetään.

Arviointi osoittaa, että kouludatateekkiin panostamisella on ollut myönteinen vaikutus oppilaiden koulutuloksiin, ensisijaisesti niiden oppilaiden, joilla on luku- ja kirjoitusvaikeuksia.

Berit Engberg kirjoittaa fakto-osassa, että oppilaat oppivat eri tavoin ja voivat tarvita vaihtoehtoisia työkaluja oppimisprosessissaan lyhyiden tai pitempien jaksojen ajan. Nämä vaihtoehtoiset työkalut ovat edellytys sille, että osa oppilaista pystyy selviämään koulun tavoitteista ja heidän on tämän vuoksi – jo ensimmäiseltä luokalta

asti – oltava mukana koulun tietotekniikkakohdennuksessa.

Tanskassa on käytössä tietotekniikkareppu, joka koostuu digitaalisesti saatavilla olevasta opetusaineistosta mm. niille oppilaille, joilla on lukivaikeuksia.

Suosittamme

- että muiden pohjoismaiden viranomaiset tarkastelevat Ruotsin kouludatateekkiä ja Tanskan tietotekniikkareppua ja harkitsevat vastaavia järjestelmiä tiedon levittämiseksi ja hyvinvointiteknologian käyttöönottamiseksi

Norjan dysleksiayhdistys kirjoittaa, että tietokone on oppimistyön kantava voima. Ensimmäisellä luokalla koulussa tietokonepohjaiseen lukemiseen voi saada luokan kaikki oppilaat osallistumaan. Tämän avulla voidaan estää sitä, että jotkut lapset tuntevat itsensä ulkopuolisiksi ja epäonnistuneiksi. NVC on tässä asiassa samaa mieltä dysleksia-yhdistyksen kanssa.

Suosittamme

- että ensisijaistetaan varhaista panostusta, tietokoneenkäyttöä ja sopivaa ohjelmistoa
- Tavoitteeseen johtava ratkaisu, tarkoituksenmukainen työväline, joka saa oppilaat omaksumaan tietoa, lisää seuraavassa vaiheessa motivaatiota ja itsenäisyyttä sekä ehkäisee nuorten putoamista koulusta, mikä myöhemmin vaikeuttaisi työelämään pääsyä.

Yleisen tietoisuuden lisääminen luku- ja kirjoitusvaikeuksista auttaa asenteiden muuttumisessa. Tällä hetkellä kansalliset kohdennukset keskittyvät yksittäiseen henkilöön, jonka toimintakyky on alentunut ja apuvälineiden sekä mukautetun oppimateriaalin ja opetuksen avulla kompensointiin.

YK:n yleissopimuksen aikomusten ja teknologisen, rakenteellisen, poliittisen ja taloudellisen kehityksen jatkona tulee odottaa paljon suurempaa huomiota esteettämiä ja yleismaailmallisia ratkaisuja kohtaan.

Suosittamme

- että otetaan mahdollisuuksien mukaan mieluummin käyttöön yleismaailmalliset ratkaisut kuin yksilölliset mukautukset. Siitä olisi hyötyä kaikille: yhteiskunnalle, koululle ja yksittäiselle oppilaalle.

3. Inklusoiva työelämä

Norjassa tutkimukset osoittavat, että niiden joukossa, joilla on alentunut työkyky, on luku- ja kirjoitusvaikeuksien yliesiintyvyyttä. Työelämän ulkopuolella olevista aikuisista lukivaikeuksia voi olla jopa 40 prosentilla.

Norjan Opetusministeriö pyrkii estämään aikuisten putoamista pois työelämästä luku- ja kirjoitusvaikeuksien vuoksi ohjelmalla «Program for basiskompetanse i arbeidslivet (BKA)». Siinä yritykset voivat yhdessä kurssijärjestäjän kanssa saada määrärahoja koulutukseen työntekijöitä lukemisessa, kirjoittamisessa, laskemisessa ja tietokoneen käytössä. Käytännönläheisen oppimisen kautta perusvalmiuksiaan vahvistavat aikuiset kohdataan aikuisen ehdoilla. Otetaan huomioon yksittäisen henkilön työnkuva, mikä motivoi häntä ja mitä hän tarvitsee suorittaakseen kurssin.

BKA-ohjelmaan varataan valtion budjetista vuosittain määrärahoja. Yli 400 yritystä jakoi summan, joka vuonna 2011 oli 81 miljoonaa Norjan kruunua.

Suosittamme

- että pohjoismaat hankkivat enemmän tietoa luku- ja kirjoitusvaikeuksien ja työelämästä putoamisen välisestä yhteydestä ja että ne kehittävät strategioita puuttuakseen ongelmaan sekä ensisijaistavat välttämättömien toimenpiteiden käynnistämistä.
- että pohjoismaat katsovat Norjan suuntaan ja harkitsevat vastaavanlaisten järjestelmien mahdollisuutta, jotta työelämän pudokkaiden määrä pienenee

Skribentene fra Nordens Välfärdscenter

Gerd Vidje
Redaktør og journalist.
Frilans, for tiden tilknyttet NVC som redaktør for temaheftene.
Utdanning: Bioingeniør, journalist, kommunikasjon og ledelse.

Lasse Winther Wehner *Informationsmedarbejder,*
cand.it og bachelor i engelsk.
Varetager opgaver af informationsmæssig og journalistisk karakter, herunder redaktionelt arbejde, layout, website, oversættelse og IT-opgaver.

Magnus Gudnason
Akademisk medarbejder, cand.mag i dansk og engelsk samt translator.
Udfører diverse informationsmæssigt og journalistisk arbejde, herunder redaktionelt arbejde, simultantolker, oversætter, og opretholder NVCs kontaktnet.

Helena Lagercrantz
Informationsansvarig, journalist, kandidatexamen från Kulturvetarlinjen.
Koordinerande informationsansvar för Nordens Välfärdscenter.

Nina Karlsson
Projektmedarbetare, sociologistuderande, blivande politices magister. Webbredaktör för Nosam.net.
Hjälper till med olika projekt vid kontoret i Helsingfors.

Nino Simic
Informatör, journalist. Arbetar med information, både för specifika insatsområden och övergripande, inklusive redaktionellt arbete för web, nyhetsbrev och NVCs temahäften.

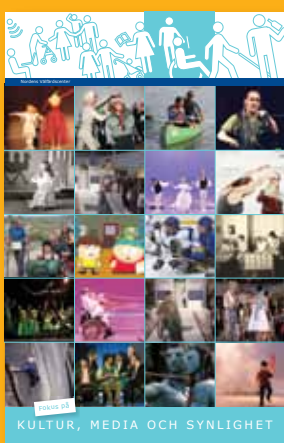
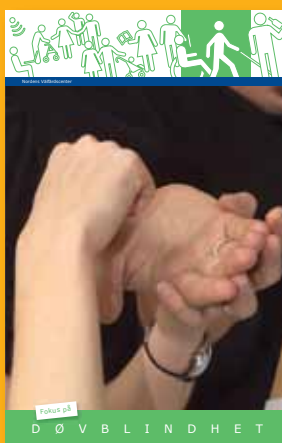

Martina Lybeck
Projektmedarbetare, politices magister i sociologi.
Assisterar med diverse projekt främst på alkohol- och drogområdet vid kontoret i Helsingfors. Uppgifterna innefattar information, arrangemang, administration och koordination av olika uppgifter.

Louise Hertzberg
Informatör, journalist, fil kand statskunskap.
Arbetar med information och journalistik.

Nordens Välfärdscenter har tidigare gett ut följande temahäften:

Temahäftena «Fokus på ungdom utenfor» och «Fokus på nordisk handikappolitik» är också översatta till engelska.

Samtliga temahäften kan laddas ner i pdf-format via www.nordicwelfare.org eller beställas i tryckt format via info@nordicwelfare.org.

www.nordicwelfare.org

Nordens Välfärdscenter

Nordens Välfärdscenter – en institution under Nordiska ministerrådet

Vi arbetar för att belysa olika aspekter och stimulera utvecklingen av den nordiska välfärdsmodellen.

Vårt arbete syftar till att främja inkludering av utsatta grupper, likabehandling, social solidaritet samt tillgänglighet och kvalitet i fråga om samhällets tjänster.

Nordens Välfärdscenters tre huvuduppgifter:

Kunskap

Vi samlar och sammanställer erfarenheter från de nordiska länderna inom det välfärdspolitiska området.

Vidareföring

Vi sprider kunskap och erfarenheter av goda exempel via våra aktiviteter och nätverk.

Dialog

Vi skapar dialog mellan politiker, forskare och praktiker.

Vi arbetar med följande områden:

- Alkohol- och drogfrågor
- Arbetsinkludering
- Dövsblindfältet
- Funktionshinderfrågor
- Social service
- Välfärdsmodellen
- Välfärdsteknologi

Vår organisation

Institutionens huvudkontor ligger i Stockholm och dotterinstitutionerna i Danmark och Finland.

Nordens Välfärdscenter leds av en styrelse med representanter från de fem nordiska länderna. Styrelsen utses av Nordiska ministerrådet.

Till vår verksamhet har vi knutit nordiska institutions- och expertnätverk. Deras uppgift är att förankra vårt arbete i praktiken och att vidareföra resultat till beslutsfattare och praktiker.

En viktig del av vårt arbete sker internationellt. Vi samarbetar med internationella aktörer inom social- och hälsoområdet, bland annat EU, Europarådet och FN.